

Knut L. Espelid

BERGENS HISTORISKE FORENING

1894 – 1994

I.

1894

«**F**OR AT FREMME BERGENSERNES INTERESSE for sin karakteristiske bys innholdsrike historie begyndte jeg allerede i 1880-aarene nu og da at gi populære skildringer av samme fra de forskjellige tidsperioder i den bergenske presse. Men i 1893 opstod den tanke i mig, at den virksomste maate, hvorpaa man kunde vække livligere sans og interesse og utbre bedre kundskap om vor bys historie, vilde være ved opprettelsen av en bergenshistorisk forening.»¹⁾ Ordene kommer fra W. M. Schjelderup, og de er hentet fra et innlegg som han hadde i «Bergens Tidende» i 1924.

Wilhelm Melchior Schjelderup var på den tid ingen ukjent mann i Bergen. Han var født i byen den 14. august 1857. Hans foreldre var kjøpmann og skipsreder Mens Johan Schjelderup og Eretzia Troye. Han ble således født inn i byens beste borgerskap med forbindelser til alle deler av dette. Etter examen artium i 1876 og juridisk embedseksamen i 1882, slo han seg ned i sin fødeby som sakfører. Hans innsats for byens kulturliv er betydelig, og han øket borgernes interesse for byens historie ved de mange artikler med historiske emner som han allerede tidlig begynte å publisere i byens aviser. Han døde i Bergen 16. juli 1929.

Det gikk ikke lang tid fra tanken om en lokalhistorisk forening i Bergen slo ned i den unge overrettssakførers sinn til han tok de første skritt for å få den satt ut i livet. På den tid var der ingen lokalhistoriske foreninger i vårt land, så han kunne ikke nyte godt av andres erfaringer på dette område. Men tiden arbeidet for ham. Sansen for fortiden, for arkeologi, historie og kunst, var for lengst vakt i vår by. Borgernes patriotisme, deres kjærlighet til fødebyen og interesse for dens store fortid, var i høy grad til stede. Den var bare ikke organisert. Det ble etter hvert klart for mange at byen trengte en forening hvor historiske emner kunne diskuteres og som kunne gi ut kildekrifter til byens gamle historie.

Den 22. september 1893 udsendte Schjelderup sin «Indbydelse til stiftelse af en historisk arkæologisk forening for Bergen og Bergens stift». Innbydelsen lyder således i sin helhet:

«Der er ingen norsk by, som har en så interessant og indholdsrik historie som Bergen, og der findes desuden en rig samling af materialer – flere vil sandsynligvis også ved nøjagtigere efterforskning fremkomme – til belysning af denne. Til nærmere bearbejdelse af disse, der vil kunne give et fyldigt og anskueligt billede af vore fædres liv og virken, og for i det hele taget at udbrede mere kundskab og vække større sands for vor bys historie er det hensigten hermed at indbyde patriotiske og interesse-rede mænd til at slutte sig sammen i en forening, der bør føre navn af «Bergens historisk arkæologiske forening».

Det er imidlertid indbyderens mening, at denne forening ikke skal indskrænke sin virksomhed til Bergen alene, men udstrække den til hele Bergens stift for dermed at knytte de bergenhuiske landdistrikter nærmere til Vestlandets hovedstad ved et åndeligt og kulturelt bånd, der desværre hidtil har været meget løst. Jeg tror nemlig, at denne tanke bedst kan realiseres, når Bergen og dens landdistrikter, der har så mange historiske tradisjoner fælles, forener sig i arbeidet om at bevare, frede og værne om de historiske minder og mindesmerker i denne del af landet: thi dette er den smukkeste og værdigste måde, hvorpå et folk kan hædre sine forfædre, og et så nationalt formål vil forhåbentlig vinde tilslutning såvel i byen som rundt i bygderne.

Desværre viser man i landdistrikterne ikke altid den tilbørlige pietet ligeoverfor de levnedne fortidsminder, idet man altfor let slipper dem i hænderne på private opkjøbere, der desværre allerede har skilt landet af med altfor mange oldsager, thi som bekjendt er mange af de fremmede reisende, der om sommeren besøger vort land, ivrige antikvitetsamlere og denne mani skaber en hel del spekulanter til største ulykke for bevarelsen af vore oldsager. Dette uvæsen, der især er føleligt i turistcentret, Bergens stift, vil selvfølgelig udvikle sig mere og mere med den tiltagende turiststrøm. Det skulde derfor også være et af foreningens formål, efter bedste evne, for fremtiden at sætte en stopper for denne handelstrafik; men for at opnå dette mål er det aldeles nødvendigt, at landdistrikterne er med, da man ellers ikke kan sættes i stand til at udbrede den fornødne kjærlighet og ærbødighed for vore nationale fortidsminder rundt omkring lige til de mest afsidesliggende bygder.

Når jeg lader denne indbydelse udgå netop i dag, er det fordi det er en mindesdag i Bergens historie, idet byens grundlægger, kong Olaf Kyrre, døde den 22. september 1093, altså idag for 800 år siden, og denne fyrste har indlagt sig så store fortjenester ikke alene af Bergens, men af det hele lands materielle udvikling og fremgang, at hans navn fortjener at mindes i taknemmelig erindring.

Bergen den 22 september 1893.
W. M. Schjelderup.»²⁾

Schjelderup foreslo altså at den planlagte forening skulle omfatte både Bergen by og stift, dvs. Bergen og de nuværende fylker Hordaland og Sogn og Fjordane. Formålet for foreningen skulle være å samle og utgi kildeskrifter og annet materiale til byens historie, og i landområdene å arbeide for vern av de historiske minnesmerker som fantes der.

Schjelderup forteller selv at han ikke drev noen systematisk tegning av medlemmer. Når han tilfeldigvis traff en kjenning som han kunne tenke seg ville være interessert, oppfordret han ham til å bli medlem. Tegningen av medlemmer gikk imidlertid tregt. Etter et års forløp, hadde bare ca. 30 herrer tegnet seg på listen. Men da den 22. september 1894 nærmet seg og han ønsket at foreningens stiftelsesdag skulle falle sammen med Olav Kyrres dødsdag, sammenkalte han i all hast en del av de menn som hadde tegnet seg på listen for å få foreningen konstituert.³⁾

Den 22. september 1894 fant møtet sted. En vet ikke hvor det ble holdt. Ved siden av innbyderen, møtte overrettssakfører Kristian Bing, kontorfullmektig Christian Grann og elektriker Stoffer Svendsen. Schjelderup redegjorde for sin plan for en historisk forening, som hadde «vundet adskillig tilslutning inden de forskjellige kredse».⁴⁾ Når han ikke hadde klart å samle til dette møte flere av dem som hadde tegnet seg som medlemmer, så kom det av «den politiske uro lige under valget».⁵⁾ Men de få tilstedeværende ble allikevel etter en lengere debatt enige i at foreningen burde stiftes og bære navnet Bergens Historiske Forening. Schjelderup og Bing fikk i oppdrag å utarbeide forslag til lover for foreningen for fremleggelse på et senere møte. Dermed var Bergens Historiske Forening stiftet.

Neste møte, som ble avholdt den 18. oktober 1894 på hotell «Nordstjernen», var åpent for dem som hadde tegnet seg som medlemmer av foreningen. En vet ikke hvor mange som var møtt frem. Møtet ble ledet av Schjelderup. Det forslag til lover som han hadde utarbeidet sammen med Bing ble vedtatt med små endringer. Det besto av åtte korte paragrafer. Formålsparagrafen lyder således: «Foreningens formål er gjennom foredrag, skrifter og på anden hensigtsmæssig måde at utbrede kundskab om Bergens og Bergens stifts historie og at fremme studier i samme retning.»⁶⁾ Foreningsmøter skulle avholdes en gang for måneden, unntatt i sommermånedene. Den årlige kontingent skulle være 4 kroner for innenbys medlemmer og 2 kroner for utenbys. Et styre på 5 medlemmer og 3 suppleanter samt kasserer og 2 revisorer velges av generalforsamlingen. I tilfelle av opphør av foreningen, skulle dens midler og arkiv tilfalle Bergens Museum.

Derefter gikk man over til valg av styre m.m. og følgende ble valgt: Lege M. Losting, overrettssakfører W. M. Schjelderup, overrettssakfører K. Bing, kontorsjef Edv. G. Johannessen og kandidat Georg Helland. Kontorist Askvold, cand.mag. H. Nicolaysen og kunstmaler Olaf Rusti ble valgt til suppleanter, kontorfullmektig Christian Grann til kasserer og endelig bokhandler Ragnvald Paulsen og bankkasserer Emil Beyer til revisorer. På et senere styremøte den 22. oktober

1894 konstituerte det nye styre seg. Schjelderup ble valgt til formann og Bing til sekretær.

Selv om foreningen nu hadde fått styre og var kommet i god gjenge, ble det besluttet at den foreløpig, inntil den hadde sikret seg et større medlemstall, skulle ha en privat karakter. Dette kom til uttrykk i at en ikke avvertte medlemsmøtene i avisene, men innkalte medlemmene ved hjelp av sirkulærer fra sekretæren.

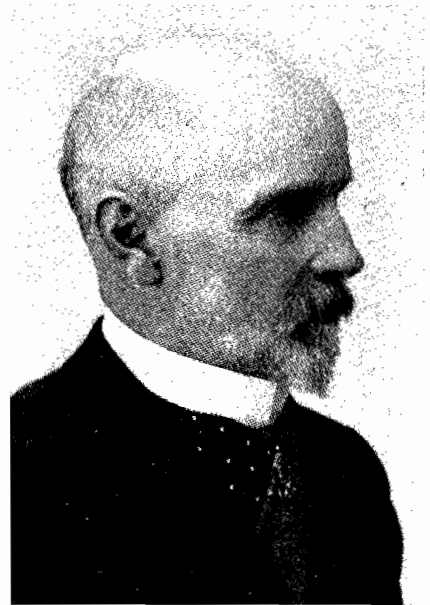
Foreningen begynte straks med foredragsmøter for sine medlemmer. I november holdt Schjelderup foredrag om Munkeliv kloster fra dets eldste tider inntil utgravningene av dets tomt i 1860. De tilstedeværende 26 medlemmer lønnet foredragsholderen med applaus. Måneden etter ble det holdt et nytt møte med landskapsmaler Koren-Olsen som foredragsholder. Han talte om Mariakirken i Bergen for de 30 fremmøtte medlemmer. Sett i forhold til foreningens medlemstall, må en si at interessen for foredragene var upåklagelig.

På medlemsmøtet den 22. november 1894 la foreningens formann frem et utkast til innbydelse til tegning av bidrag til en statue av byens grunnlegger Olav Kyrre. Dette ble vedtatt med stort bifall, og det ble bevilget 100 kroner til dette formål. Men på den følgende generalforsamling ble saken, etter forslag fra Johan Bøgh, stilt i bero.

Styret foreslo også at foreningen skulle etablere sitt eget bibliotek med litteratur om Bergen, og det ble avsatt 100 kroner til formålet. Stiftsarkivar Thomas Hermansen påtok seg vervet som bibliotekar, og biblioteket fikk plass i Stiftsarkivet som da holdt til i «Betlehem», Nykirkesognets tidligere fattigskole. Biblioteket mottok den følgende tid en rekke bøker som gave.

Foreningens første styre under Schjelderups ledelse «...opfattede i det hele taget sin stilling som midlertidig.»⁷⁾ Det fant det riktigst å innskrenke sin virksomhet til å sette foreningen i gang og samle medlemmer. Det ville overlate til generalforsamlingen i januar 1895 å velge det styre som den mente foreningen ville være best tjent med. Det sittende styre kom derfor bare til å fungere 2-3 måneder.

Når en ser tilbake på denne foreningens første tid, er det viktig å slå fast at det var overrettsakfører W. M. Schjelderup som fremkastet tanken om en historisk forening i Bergen, at det var han som tok initiativet til foreningens stiftelse den 22. september 1894 og som ble dens første formann.

Wilhelm Melchior Schjelderup, 1857–1929.

Haakon Sheteligs to meget korte oversikter over foreningens historie, trykt i dens skrifter i anledning av dens 25 og 50 års jubileum, inneholder flere direkte feil med hensyn til foreningens første tid.⁸⁾ Han hevder her at foreningen ble stiftet den 8. januar 1895, rettet ved en redaksjonell anmerkning i en fotnote til 22. september 1894. Videre sier han at man over nyttår 1895 fant tiden inne til å stifte foreningen og at dens første formann var skolebestyrer B. E. Bendixen, «... som ogsaa hadde tat fremtrædende del i foreningens stiftelse». Som allerede uttalt ovenfor, var Bergens Historiske Forening over nyttår 1895 en fullbrakt kjennsgjerning med 118 medlemmer. Bendixen var ikke dens første formann, han tok ingen fremtredende del i dens stiftelse, av den gode grunn at han da ikke var medlem av foreningen. I 1924 ble disse feil påpekt av K. Bing, foreningens første sekretær, i en artikkel i «Bergens Tidende» med tittel «En historisk forening som taaler forvanskning av sin egen historie».⁹⁾ Her ble styret lastet for at det intet hadde gjort for å korrigere de feil som var blitt begått. Schjelderup rykket også ut i samme nummer av avisen hvor han bekreftet at Bings fremstilling av foreningens stiftelseshistorie i alle deler var korrekt.

II.

1895 – 1918

DEN 8. JANUAR 1895 fant den første generalforsamling sted i Handelssamfundets lokale i nærvær av 25 medlemmer.

Her ble det nye styre valgt med følgende resultat: direktør Johan Bøgh, overrettssakfører W. M. Schjelderup, skolestyrer B. E. Bendixen, stiftsarkivar Thomas Hermansen og kontorsjef Edv. G. Johannessen. Til suppleanter valgtes: maleren Koren-Olsen, lege M. Losting og konservator G. Gustafson. Kasserer ble kontorfullmektig Christian Grann og revisorer bankkasserer Emil Beyer og bokhandler Ragnvald Paulsen. Styret konstituerte seg og Bendixen ble formann og Schjelderup sekretær.

Av de mange kjente og historisk interesserte menn som nu kom inn i styret, står Bendixen i en særstilling. Han var født i Bergen i 1838, studerte arkeologi m.m. og ble cand.mag. i 1863. I 1875 ble han bestyrer for Tanks skole. Fra 1876 var han medlem av Bergens Museums styre, en tid endog formann for dets antikvariske avdeling, og trakk seg først tilbake fra styret i 1912. I årene 1876-1912 var han medlem av styret for den bergenske avdeling av Fortidsminneforeningen, derav i 25 år foreningens formann. Han deltok også meget i det politiske liv og var en periode ordfører i Bergen og representerte senere byen på Stortinget. Bendixen benyttet alle sine ferier

På et møte den 18. oktober 1894 ble Bergens Historiske Forenings første styre valgt. Denne historiske begivenhet fant sted på hotell Nordstjernen, Rådstuplass nr. 3. Hotellet, som forsvant fra jordens overflate 15. juni 1940, hadde en interessant historie som kort skal nevnes her. Ved det forrige århundrets begynnelse tilhørte det generalveimester Hamre, og etter ham tollkasserer Christie, stortingspresidentens bror. Flere av rommene hadde veggmalerier av J. C. Dahl. I 1873 ble huset ombygget og solgt til restauratør Sivertsen som åpnet hotell og kafe under navnet Nordstjernen. Eierne skiftet så jevnlig. Ved århundreskiftet ble det overtatt av den kjente fagmannen John Walter. Navnet ble nå Continental. Fra det kontinentale til det nasjonale er det langt, men ikke i eiendomsandel. I 1914 overtok stiftelsen Norsk Herbyrge, og nytt navn ble Vestmannaheimen. Hotellet ble nå Vestmannalagets faste møtested i mange år. Huset rommet også målbevegelsens bank, Landsbanken, og fra 1926, Vestlandsbanken. Foto: J. H. Küenholdt. Jo Gjerstads samling.

Bergens Historiske Forening's bibliotek fikk plass i stiftsarkivet i «Betlehem» på Klosteret.

Maleri av ukjent kunstner.

Bendix E. Bendixen, 1838–1918..

UBB.

til antikvariske reiser på Vestlandet, og han etterlot seg ved sin død i 1918 en stor produksjon. Som formann for Bergens Historiske Forening, gjorde han en innsats som det står respekt av. Han var i 23 år foreningens bærende kraft, utrettelig når det gjaldt å fremme dens formål. Han ledet den gjennom mange vanskelige år, ble ikke motløs av gjeld og underskudd, alltid på jakt etter egnede medarbeidere til foreningens skrifter og skrev selv det nødvendige når han ikke fikk andre til. I mange år var han praktisk talt alene om å bære foreningens årsskrift frem og løse det gjennom alle vanskeligheter.

Maleren Koren-Olsen, som ble valgt til suppleant til styret, skulle senere under navnet Christian Koren Wiberg bli en av byens mest markante kulturpersonligheter. Hans far

hadde i 1872 grunnlagt Det Hanseatiske Museum og dette arvet han ansvaret for i 1898. Familietilknytningen til museet var grunnlaget for hans lokalhistoriske interesser og ikke akademisk bakgrunn. Han begynte sitt lokalhistoriske arbeide på den tid da den indre halvdel av Bryggen ble nedrevet, og det er hans store fortjeneste at han fikk igangsatt et registreringsarbeide som gjorde det mulig å bevare minnet om det gamle Brygge-samfunn for ettertiden. Koren Wiberg førte en lett penn og hans arbeider var populærtvitenskapelig preget, noe som lett ga ham adgang til avisspaltene. Man skulle tro at Koren Wiberg ville ha funnet seg vel til rette i Bergens Historiske Forening og bidratt til dens skriftserie. Men det kom likevel ikke til å skje. Han satt som suppleant til styret til 1900. Da meldte han seg ut av foreningen og kom fra nu av til å representere sitt eget miljø i delvis opposisjon til foreningen. Hans utmeldelse har sannsynligvis sammenheng med at han kom i en krass avisdiskusjon med Bendixen om Mariakirkens restaurering i 1870-årene, og der var også stor avstand mellom de to i spørsmålet om byens eldste historie.¹⁰⁾ For Bergens Historiske Forening var det et tap at Koren Wiberg meldte seg ut. Med sin evne til å gi sine fremstillinger en populær form, ville han i noen grad ha kunnet moderert Bendixens akademiske stil og gjort foreningen attraktiv for historisk interesserte også utenfor fagmiljøene.

Styret viste i denne periode stor kontinuitet. I årsberetningene går setningen «Bestyrelsen har vært sammensatt som tidligere» stadig igjen. Styremedlem Edv. G. Johannessen fraba seg gjenvalg i 1897 og ble erstattet med sogneprest Chr. Brun. Schjelderup ble ikke gjenvalgt i 1899, og i hans sted kom dr. Max Losting inn. Han var

kjent for sin store billedsamling som han skjenket til Bergens Museum ved sin død i 1911. Oberst J. Wahl, den kjente militærhistoriske forfatter, var medlem av styret 1903-10 og bidro med flere artikler til foreningens skrifter. Holbergforskeren redaktør Johan Nordahl Olsen var styremedlem 1904-10, stiftsarkivar dr. Just Bing 1910-17 og Nordfjords anerkjente historiker lærer Jakob Aaland 1910-15, da han flyttet fra byen. I 1911 ble den kjente bibliofil og Holbergsamler bankfullmektig O. I. Larsen innvalgt i styret og i 1915 bibliotekar ved Bergens Buseums bibliotek A. M. Wiesener. De kom begge til å sitte lenge i sine styreverv.

Helt fra foreningens første år og frem til 1909, fungerte fattiggasserer Chr. Grann som kasserer og regnskapsfører, en ulønnet og «...vidstnok besværlig stilling». Etter hans tid ble en lønnet kasserer ansatt.

Det første nye styre, under Bendixens ledelse, tok fatt på var å verve nye medlemmer. På det tidspunkt var bare 217 personer tilsluttet foreningen. Man forsøkte å vinne medlemmer i landdistriktene, og sendte i den anledning en henvendelse til tolv avisredaktører i Bergens stift. Med henvendelsen fulgte en innbydelse til å bli medlem av foreningen, og denne ble redaktørene anmodet om å la innrykke i sine respektive aviser samt å legge ut lister i ekspedisjonslokalene som interesserte kunne tegne seg på. I 1898 var medlemstallet steget ubetydelig til 223, hvorav 32 utenbys. «Det synes noksaa paafallende at medlemstallet her i byen ikke er større», står det lakonisk i styreprotokollen. En oppfordring til flere menn i byen og omegn førte til 63 nye medlemmer, slik at det samlede medlemstall kom opp i 294, derav 52 utenbys. Det var det største medlemstall foreningen oppnådde i det tidsrom som her omtales. Det lave medlemstall harmonerer ikke med bergensernes velkjente interesse for sin by og dens historie. Men det er mulig at foreningen hadde et for akademisk preg og at dette skremte vekk den jevne historisk interesserte borger. I 1895 meldte et medlem seg ut av foreningen både fordi han ikke hadde fått holde foredrag om Claus Fastings liv i Bergen og fordi han «... troede at «Bergens historiske forening» var en *videnskabelig-populær* forening og ikke bare en strengt videnskabelig forening, der kun skal leve af kildeskrifter – isærdeleshed, naar tages hensyn til, at de *allerflest*e medlemmer ikke er akademisk dannede».¹¹⁾

I 1895 meldte foreningen seg inn som medlem av Den norske historiske Forening, Den danske historiske forening, Foreningen til norske fortidsminnesmerkes bevarelse og trådte i forbindelse med Hansischer Geschichtverein i Lübeck og Overhessischer Geschichtverein i Giessen. Man tok sikte på å utveksle publikasjoner seg imellom.

Foreningen skulle ifølge sine lover holde regelmessige foredragsmøter for sine medlemmer, én gang om måneden med unntak av sommermånedene. Man hadde tenkt seg et foreningsliv med historiske foredrag og påfølgende diskusjon, omtrent som ved tilsvarende lærde selskaper i England. På møtene hadde medlemmer med damer adgang og nye medlemmer kunne tegne seg på stedet. Vinteren 1895 ble det

holdt åtte møter. Det første i Handelssamfundets lokale den 29. januar, hvor 25 medlemmer var møtt frem for å høre Bendixen holde foredrag om «Bergenske defensions-skibe». Senere holdt konsul Wollert Krohn to foredrag om «De indre forholde i gårdene i Hansa-kontoret mellem årene 1429 og 1630». En større forsamling var møtt frem, «hvoriblandt mange damer». De nærmest følgende år ble det holdt 5-6 møter årlig. I 1898 ble ingen møter holdt, sannsynligvis fordi styret var travelt opptatt med arbeidet med den historiske utstilling som da ble arrangert. Året etter ble de imidlertid tatt opp igjen. I mars 1905 ble det siste foredrag holdt. Styret klaget over at møtene ofte var dårlig besøkt, noe som er riktig for visse møters vedkommende hvor kun 8-20 medlemmer var møtt frem. I årsberetningen for 1906, heter det at det spendte budsjett ikke hadde tillatt avholdelse av foredrag.

Bendixen tok i 1918 opp igjen tanken om medlemsmøter. I et sirkulære til styremedlemmene, foreslo han å avholde månedlige møter fra oktober til mai med adgang for medlemmenes hjemmевærende familie. Foredragene skulle vare en halv time med påfølgende diskusjon eller spørsmål om historiske emner. Han anførte en rekke tema som kunne tas opp og fant det særlig viktig å få belyst byens forhold til utlandet og utenlandsk påvirkning. Bendixen døde imidlertid kort tid senere og hans forslag ble aldri behandlet i styret.

Medlemsmøtene hadde sin store betydning i foreningens første tid. De som møtte frem til foredrag og diskusjon var de som interesserte seg mest for foreningen og dens virke. På møtene kunne de arbeide seg sammen til en fastere krets og gi den samhold og tradisjon.

Styret viste under Bendixens ledelse fra første øyeblikk både initiativ og mot når det gjaldt utgivelsen av skrifter til Bergens by og stifts historie. Allerede i januar 1895 ble innehavere av historiske manuskripter vedrørende byen og stiftet oppfordret om å sende dem inn til foreningens formann eller sekretær til gjennomsyn og eventuell utgivelse. En måned senere vedtok styret et meget ambisiøst utgivelsesprogram, sett i forhold til de midler som foreningen rådet over. Det besluttet å la bearbeide «Dat Gartenrecht in den Jakobsfjorden vnnndt Bellgarden», «Der Gesellen Boeck im Jakobsfjorden vnde Belgarden», «Maschopibog for Jakobsfjorden», Thamsons dikt om sjøslaget på Bergens våg 1665 med tilhørende dokumenter og fortsettelsen av Bergens borgerbok omfattende årene 1752-1865. Utgivelsen av Hilbrandt Meyers og Edvard Edwardsens bergensbeskrivelser ble utsatt til senere. Mange år skulle gå før disse utgivelsesplaner lot seg realisere.

I slutten av året 1895 kom så første nummer av foreningens skrifter ut. Det inneholdt det før omtalte kildeskrift «Dat Gartenrecht in den Jakobsfjorden vnnndt Bellgarden» eller med tittel i norsk oversettelse: Gårdsretten i Jakobsfjorden og Bellgården». Gårdsretten inneholdt bestemmelser for de to gårdene på Bryggen fra tiden 1529-91, med noen senere innførsler. Det ble utgitt av Bendixen og konsul W. D. Krohn med fortale og oversettelse til norsk og register. Da Jørgen Brunchorst ved Bergens Mu-

seum kom under vær med at gårdsretten var under trykning, foreslo han at foreningen skulle la skriftet trykke i Bergens Museums årbok mot at den for en rimelig godtgjørelse fikk det nødvendige antall eksemplarer for utdeling til sine medlemmer. Da styret ikke gikk med på dette, ble det inngått den avtale med Museet at dette skulle få det nødvendige antall avtrykk av gårdsretten til sin årbok mot å betale for det. Brunchorst fremholdt at Museet og foreningen hadde felles interesser i denne sak. Jo rikere Museets årbok ble, desto flere bytteforbindelser kunne det få med andre vitenskapelige institusjoner, og dette ville igjen blant annet føre til at Museet kunne komme i besittelse av mer historisk litteratur, noe foreningen burde ha all interesse av.

Selv om foreningen, som Bendixen uttrykker det, ennå ikke var i stand til å la sine publikasjoner utkomme i et tidsskrift, men måtte utgi dem enkeltvis som småskrifter eller «tvangsfri» hefter, var det sikkert heldig at den allerede tidlig begynte å utgi sin egen skriftserie og klarte å motstå Museets forslag, selv om foreningen bare rådet over beskjedne midler.

Det faller utenfor rammen for denne artikkel å komme inn på innholdet av de enkelte nummer av foreningens lange rekke av skrifter fra 1895 og opp til i dag. En får nøye seg med å si, at serien danner en særdeles viktig kildesamling til vår bys historie, tildels også av betydelig interesse for norsk historie i det hele. Den første tid fikk også artikler som belyser forhold i Bergens stift plass i skriftene. Gjennomgående holdt artiklene en god vitenskapelig standard. Dertil skulle de være underholdende og vekke lesernes interesse for byens historie. Så lenge Bendixen satt som formann for foreningen, fungerte han også som redaktør av skriftene og påtok seg det meste av arbeidet ved utgivelsen. Dertil skrev han selv over en tredjedel av samtlige bidrag. Rundt ham sto en liten krets av aktive og skriveføre medlemmer som konsul W. D. Krohn, adjunkt W.F. Meyer, lærer Jakob Aaland, sogneprest O. Olafsen, sogneprest D. Thrap, overrettsasskfører W. M. Schjelderup, skoleinspektør O. Irgens, konsul Helmich Janson m.fl. Mot slutten av denne periode kom nye menn til: redaktør Joh. Nordahl-Olsen, stiftsarkivar Just Bing, overlærer P. R. Sollied, bibliotekar A. M. Wiesener, konservator Einar Lexow m.fl. Det bemerkelsesverdige i denne første periode av foreningens historie er at det nesten utelukkende var foreningens egne medlemmer som bidro med artikler til skriftene. Den eneste utenforstående historiker vi finner er Yngvar Nielsen. Bidragsyterne fikk først i 1915 honorar for sine artikler, 3 kroner pr. trykkside, det samme som Historisk Tidsskrift betalte. Fra en beskjeden begynnelse med et lite, tynt hefte på 68 sider, økte det litt etter litt og nådde i 1904 opp i 167 sider. Derefter fulgte en lengere periode fra 1905 til 1912 hvor heftene bare var på 30-40 sider årlig, fordi foreningen måtte spare for å få råd til å utgi Meyers Bergens beskrivelse heftevis som særpublikasjon. Fra 1913 ble skriftene igjen hovedsaken og sidetallet økte nu til 187 i 1918.

Utgivelsen av Hilbrandt Meyers «Samlinger til den Berømmelige og Navnkundige Norske Handel Stad Bergens Beskrivelse», første bind, sammen med B. E. Bendixens

«Tillæg og Rettelser til Hildebrand Meyers Bergens Beskrivelse», ble et meget tungt økonomisk løft for foreningen. Bendixen nedla et stort og beundringsverdig arbeide både som utgiver av verket, ialt 627 sider, og som forfatter av kommentarbindet på 400 sider. Allerede i 1895 hadde foreningen planer om å utgi verket, men da henvendelser til Det Nyttige Selskab, hvor Meyer hadde spilt en fremtredende rolle, og til Bergen kommune om støtte ikke førte frem, måtte utgivelsen stadig utsettes. Først i 1904 begynte utgivelsen av Meyers bok og Bendixens kommentarer. Det skjedde heftevis og ble fullført i henholdsvis 1911 og 1912. Verket vakte stor interesse og ble forholdsvis snart utsolgt.¹²⁾

Det neste verk som foreningen utga som særpublikasjon var B. E. Bendixen: «Tyskernes handel paa Norge og det hanseatiske kontor i Bergen». Det utkom i to hefter i årene 1915-16 som tillegg til årsskriftet. Her skildrer Bendixen tyskernes forhold fra den første tid de opptrådte i Norge og Bergens handel i middelalderen. Verket er uavsluttet, da styret etter forfatterens død besluttet av økonomiske grunner å innstille utgivelsen. Det finnes i dag som fullstendig manuskript i Universitetsbiblioteket i Bergens manuskriptsamling.

I 1878 utga N. Nicolaysen «Bergens Borgerbog 1550-1751», landets eldste borgerbok. Foreningen hadde lenge ønsket å kunne fortsette utgivelsen av borgerboken for årene 1752-1865, men først etter at den hadde fått støtte fra Bergen kommune og fra privat hold, kunne den sette planen i verk. I 1914 påtok B. E. Bendixen og bibliotekar A. M. Wiesener seg å lede arbeidet, men dette kom til å møte mange hindringer. Første hefte av borgerboken forelå nesten ferdigtrykt, da Bergensbrannen i 1916 ødela hele opplaget og det forelå først i mars 1917. Året etter døde Bendixen og Wiesener foresto arbeidet alene. Økonomiske vanskeligheter kom til og først i 1923 forelå dette viktige verk for bergensk håndverks- og personalhistorie ferdig trykt.

Ved siden av å arrangere foredragsmøter og utgi skrifter, fant foreningen snart andre former for sin virksomhet. Dertil begynte Bergen kommune å benytte seg av den ekspertise som foreningen satt inne med når det gjaldt bergenske forhold i eldre tid.

I 1895 foreslo «Bergens Aftenblad» at foreningen skulle la oppsette tavler på hus og steder av historisk betydning. «Skulde derfor ikke den historiske Forening kunne føle det som en Opgave for sig at føre det historiske Bergen frem for Bevidstheden?»¹³⁾ Foreningens styre fant tanken god, men av økonomiske grunner lot den seg for tiden ikke realisere.

I mai 1897 fikk foreningen en henvendelse fra Eksekutiv-komiteen for Bergensutstillingen 1898 med forespørsel om dens styre kunne tenke seg å arrangere en historisk utstilling i tilknytning til denne landsutstilling for håndverk og industri, kunst, landbruk m.m. Styret stilte seg positivt og nedsatte straks en egen komité som ved siden av styremedlemmene kom til å bestå av arkitekt Schack Bull, lege Stabell, kjøpmann R. Meyer, konservator Gustafson, lege M. Losing, maleren Koren Wiberg

og kjøpmann August Wallendahl. Bendixen ble komitéens formann og Schjelderup dens sekretær.

Den følgende tid kom komiteen til å nedlegge et stort og vidløftig arbeide for å få utstillingen i stand. I et «Opråb» til privatpersoner og offentlige institusjoner, heter det at målet for utstillingen var å «... give et fyldigt indtryk af vor bys historie og dens mange ejendommeligheder». De som mente å sitte inne med passende gjenstander, ble anmodet om å meddele dette til komitéen.¹⁴⁾

Den historiske utstilling ble åpnet den 1. juli 1898 og ble stående noen måneder frem til 16. oktober. Bergens Museum hadde tilbudt den plass i den nytilbyggede nordre fløy av musébygningen. Ifølge dens fyldige katalog, besto den av syv avdelinger: portretter og gjenstander som hadde tilhørt gamle slekter, bilder og utskjæringer fra Mariakirken, prospekter av Bergen med bilder av historiske begivenheter, bilder og modeller av seilskip, sølv- og gullsaker utført i Bergen, drakter og uniformer og til sist forskjellige tegninger av gamle bygninger, manuskripter, karrikaturtegninger, nasjonaldrakter, faner og våpen, mynter og pengesedler m.m.¹⁵⁾

Utstillingen ble meget godt besøkt. Hele 10.897 billetter ble solgt, de fleste for 25 øre stykket. Men noen økonomisk suksess ble den ikke. Underskuddet på vel 1.500 kroner ble imidlertid dekket av private garantister og gikk således ikke utover foreningens økonomi.

Sommeren 1910 ble det første norske historikermøte holdt i Bergen. Det var interesserte innen foreningen som tok initiativet til møtet. Historikere og andre interesserte fra hele landet kom sammen, og møtet ble så vellykket at det derefter ble tradisjon.

Efter som nye lokalhistoriske foreninger ble etablert på Vestlandet, oppsto tanken om et samarbeide mellom dem. Den som gikk i spissen var stiftsarkivar Just Bing. På generalforsamlingen i 1908 tok han opp et slikt forslag, og i 1912 fremkastet han tanken om en sammenslutning av alle de lokalhistoriske foreninger på Vestlandet. Dette ville antagelig gjøre det mulig å oppnå statsbidrag og å gi ut skrifter av felles interesse. Men styret avviste Bings forslag gang på gang.

Efter hvert som årene gikk, fant styret behov for å endre foreningens lover. I 1896 ble det vedtatt at av styremedlemmene skulle to og tre vekselvis utgå for å skape den nødvendige kontinuitet. I 1899 kom den passus til at medlemmene måtte stemme ved personlig fremmøte på generalforsamlingen og at bare de som hadde betalt kontingenten for siste år hadde stemmerett. Denne siste bestemmelse fikk i 1911 det tillegg at en også måtte ha vært medlem i minst en måned for å kunne stemme. På generalforsamlingen i 1917 ble selve foreningens formålsparagraf endret. Bestemmelsen om at den skulle arrangere foredrag ble strøket, og dens virkekrets ble begrenset til Bergen by. Tolv år var da gått siden siste foredrag ble holdt, og ute i stiftet hadde nye lokalhistoriske foreninger overtatt.

Ser en tilbake på foreningens virksomhet i årene 1895-1918 under Bendixens

ledelse, blir en slått av den store aktivitet den utfoldet i form av medlemsmøter, historisk utstilling, årlige skrifter, gedigne særpublikasjoner, m.m. Virksomheten synes ikke å stå i forhold til de beskjedne midler foreningen rådet over. Hovedinntektskilden var den årlige kontingent av 4 kroner for innenbys og 2 kroner for utenbys medlemmer. Beløpene synes små, men pengeverdien var den gang en ganske annen enn i våre dager. Vakten ved den før omtalte historiske utstilling i 1898, tjente 30 øre timen og nattevakten fikk 2,50 kroner for en titimers vakt. I 1917 ble årskontingenten satt til 8 kroner og livsvarig medlemsskap til 100 kroner. Ved siden av kontingenten hadde en inntekter ved salg av eldre årganger av skrifterne, og nu og da når det virkelig var ebbe i kassen, kunne anonyme givere yde noen hundre kroner. Det meste av inntektene gikk til trykningsutgifter og ofte sto en i betydelig gjeld til boktrykker John Grieg. Han var imidlertid meget forståelsesfull og gikk gang på gang med på å la gjelden henstå inntil foreningen så seg i stand til å avbetale på den. Noen ganger ga han også avslag.

I 1914 ble foreningens økonomiske stilling betydelig forbedret idet Bergen kommune begynte å gi den et fast årlig tilskudd. «I alle forstandiges omdømme», for å bruke Haakon Sheteligs ord,¹⁶⁾ hadde den da oppnådd å bli anerkjent som et almennyttig selskap av betydelig verdi for vår by. Det første bidrag utgjorde 500 kroner, men allerede i 1916 var beløpet øket til 1000 kroner. Siden har foreningen alltid kunnet glede seg over kommunal støtte til sitt arbeide.

Foreningen søkte i 1914 Bergens Børs om bidrag og pekte i den anledning på at den hittil hadde og fortsatt ville publisere artikler med emner fra byens næringsliv. Børsen svarte positivt på henvendelsen og bevilget foreningen årlig 500 kroner fra 1914-1923, senere 300 kroner like frem til 1973, da det igjen økte til 500 kroner. Først i 1982 opphørte bidraget. Det ble hele tiden gitt under den forutsetning at foreningen utga «originalarbeider om Bergens handel og skipsfart i ældre dage».¹⁷⁾

Bergen kommune og Bergens Børs var det som i 1914 gjorde det mulig for foreningen å kvitte seg med sin gamle og trykkende gjeld og ta fatt på nye betydelige utgivelsesarbeider. I styreprotokollen ga sekretæren uttrykk for styrets lettelse med disse fornøyde ord: «Alt er betalt, og foreningen skylder nu ikke en øre, men har en ganske pæn beholdning ... kr 427,-.»

Bendixen hadde hele tiden lagt stor vekt på at foreningen skulle være en vitenskapelig forening som skulle stille betydelige kvalitetskrav til det den utga i trykken. På hans siste generalforsamling i 1918, rettet W. M. Schjelderup, foreningens stifter og første formann, en kraftig kritikk mot den linje som Bendixen hadde fulgt, en kritikk han gjentok i et innlegg i «Bergens Annoncetidende». Her heter det bl.a.: «Den gang da Foreningen blev stiftet, var det Meningen, at den skulde stille sig en dobbelt Opgave, en *populær* gjennom Foredrag og populære Skrifter, og en *vitenskapelig* gjennom et Tidsskrift.» Videre hevdet han at styret utelukkende hadde kastet seg over den vitenskapelige oppgave. Følgen var at bare få sluttet seg til foreningen som minst

burde hatt tusen medlemmer. Schjelderup ble straks imøtegått av avisens redaktør Johan Nordahl-Olsen, som også fungerte som foreningens revisor. I en lang «hale» til Schjelderups innlegg forsvarte han varmt den politikk som var blitt fulgt av styret.¹⁸⁾ Vi vet ikke hvor stor støtte Schjelderup hadde for sitt syn i foreningen.

I begynnelsen av 1918 planla styret i all hemmelighet et festskrift til B. E. Bendixen som skulle overrekkes ham på hans 80-års fødselsdag den 6. september 1918. En rekke kjente menn hadde lovet å bidra, Men den 28. februar døde han plutselig etter å være blitt rammet av slag på gaten. «Den kjendte og høiagtede borgers bortgang vil vække stor deltagelse i vide kredse. Han var en av vor bys mest fortjente mænd, en betydelig videnskabsmand, en fremragende lærer og en varmhjertet patriot», skrev «Bergens Tidende» i sine minneord over ham.¹⁹⁾ Da styret således ikke fikk anledning til å hedre ham i live for hans store innsats for foreningen, besluttet det å utgi festskriftet som et minneskrift ved hans bortgang. Det følte at en æra i foreningens historie var over.

III.

1918 – 1948

DEN STORE KONTINUITET som hadde preget Bergens Historiske Forenings styre under Bendixens ledelse, fortsatte etter hans død. I de tre år som fulgte frem til 1948 hadde foreningen bare to formenn og stort sett satt de samme styremedlemmer og suppleanter fra år til år. De var alle initiativrike menn som hadde satt spor etter seg i byens kultur- og næringsliv. Det som bandt dem sammen var den felles interesse for Bergens rike historie og et ønske om å gjøre denne kjent for byens borgere.

Museumsdirektør Johan Bøgh var 71 år gammel da han i 1919 ble valgt til foreningens formann. Han var født i Bergen 27. mai 1848 og ble cand.philos. i 1870. Han var en rikt utrustet personlighet som i sitt lange livsvirke ble den ledende i byens kulturelle liv. Han satte spor etter seg som litterat, sceneinstruktør og leder for Den nationale Scene, avismedarbeider, styremedlem i Bergens Kunstforening, i Fortidsminneforeningen med mere. Størst innsats gjorde han kanskje som initiativtaker til Vestlandske Kunstindustrimuseum, hvis direktør han var i mange år. Han hadde en betydelig vitenskapelig produksjon. Her skal minnes hans grunnleggende studier over Bergens håndverkshistorie. Bøgh kom inn i styret for Bergens Historiske Forening allerede i 1895. Han satt som formann fra 1919 til 1932, da han på grunn av sykdom ønsket å fratruke seg. Han var da 84 år gammel. Den rike kunnskap han hadde om byens historie og den store innflytelse han utøvet i den, bidro til å fremme de formål som foreningen arbeidet for. Bøgh døde i Bergen den 22. juli 1933.

Johan Bøgh, 1848–1933.

UBB.

Den som overtok etter Johan Bøgh som formann var Einar Lexow. Han var født i Sarpsborg 22. oktober 1887, studerte kunsthistorie og ble dr. philos. i 1923. I 1912 kom han til Bergen og ble konservator ved Bergens Museum og i 1931 ble han direktør for Vestlandske kunstindustrimuseum. Han deltok med iver i det praktiske kulturarbeidet i Fortidsminneforeningen, Videnskapsselskapet og Gamle Bergen og var høyt skattet som populær skribent og foredragsholder. Han nærte varme følelser for den by som ble hans hjem for livet, noe som kom klart frem i hans verker med emner fra dens historie. Han kom med i Bergens Historiske Forenings styre i 1918 og var formann 1933 til sin død 27. oktober 1948. Han var en godviljens mann som i foreningens styre gjorde seg gjeldende

ved sine kloke råd i lojalt samarbeide med sekretær og styre.

Både Bøgh og Lexow hadde, da de mottok valget som formenn, forbeholdt seg at de måtte bli spart for det daglige detaljarbeide i foreningens ledelse. Det kunne de trykt overlate til sekretæren, A. M. Wiesener.

Wiesener var født i Bergen den 15. desember 1879 og tilhørte en gammel bergensfamilie. Etter juridisk embedseksamen i 1905, ble han i 1914 bibliotekar og leder for Bergens Museums Bibliotek, en stilling han innehadde til 1946, da han trakk seg tilbake på grunn av dårlig helbred. Wiesener utga en rekke genealogiske arbeider og foreningshistorier. I 1915 ble han innvalgt i Bergens Historiske Forenings styre. I 1918 ble han sekretær og foreningens faktiske leder. Selv ville han ikke være formann. I nekrologen over ham i foreningens skrifter, oppsummeres hans innsats med følgende ord: «Men alt initiativ lå i virkeligheten i hans hånd – han var det som forberedte alle saker, han var det, som fant utveier til å løse alle økonomiske vanskeligheter, og han var det, som helt suverent redigerte foreningens skrifter, hvor han selv var en av de flittigste forfattere.»²⁰⁾ Hans flid og nøyaktighet kjente ingen grenser. Da han døde den 11. februar 1947 led foreningen et stort tap. Ingen av styremedlemmene fant seg kallet til å overta som redaktør av skriftene, og styret ble derfor nødt til kollektivt å påta seg dette arbeidet.

De øvrige styremedlemmer ble også sittende lenge i sine verv. Under Bøghs lange formannstid, fungerte Lexow som varaformann, og da den sistnevnte ble formann i 1932, rykket lektor Asbjørn Stensaker opp som varaformann. Han hadde da lang erfaring fra styret som han hadde sittet i siden 1919. Overlege Olaf Sollied, også

kjent for sine genealogiske interesser, kom inn i styret i 1925 og ble sittende til 1940. Bankfullmektig O. I. Larsen, hvis store samling av kjente menns og kvinners brev han overlot til Bergens Museums Bibliotek, satt i styret fra 1911 til 1924. I 1932 kom lektor Bernt Lorentzen inn i styret og satt til 1959. Konservator Robert Kloster og lektor Mikjel Sørlie satt også i styret i den periode som vi her behandler, men sammenlignet med de øvrige i kortere perioder.

Den samme kontinuitet finner vi også for suppleantenes vedkommende. Blant dem hadde finansborgermester Einar Olsen lengst tjenestetid. Han ble valgt i 1919 og ble sittende til 1950, da han frasa seg gjenvalg. I alle disse år var han en meget verdifull kontaktperson mellom foreningen og Bergen kommune. Til tross for mange oppfordringer om å la seg velge til foreningens styre, foretrakk han sitt suppleantverv av spesielle grunner, som han selv uttrykte det. Også lektor Georg Sverdrup, konsul Haakon Ameln, diplomingeniør Birger Huun og rektor Gerhard Stoltz var suppleanter i denne perioden.

Vervet som revisor var ulønnet, men det var aldri vanskelig for styret å finne en kompetent person som av interesse for foreningens virke ville påta seg oppgaven. Johan Nordahl-Olsen utførte arbeidet i årene 1914-25, overrettssakfører Fin Roll 1926-45 og overrettssakfører Per Hagelsteen 1946-1979.

Kasserer i denne periode var Katarina Mohr ved Vestlandske Kunstindustrimuseum 1909-25, Cecilie Abel 1926-30 og bibliotekassistent Margit Monstad 1931-45. Stillingen var den første tid lønnet med 50 kroner årlig, senere steg godtgjørelsen til 250 kroner.

Foreningens medlemmer viste liten interesse for de årlige generalforsamlinger. Få eller ingen møtte frem, slik at møtene som of-

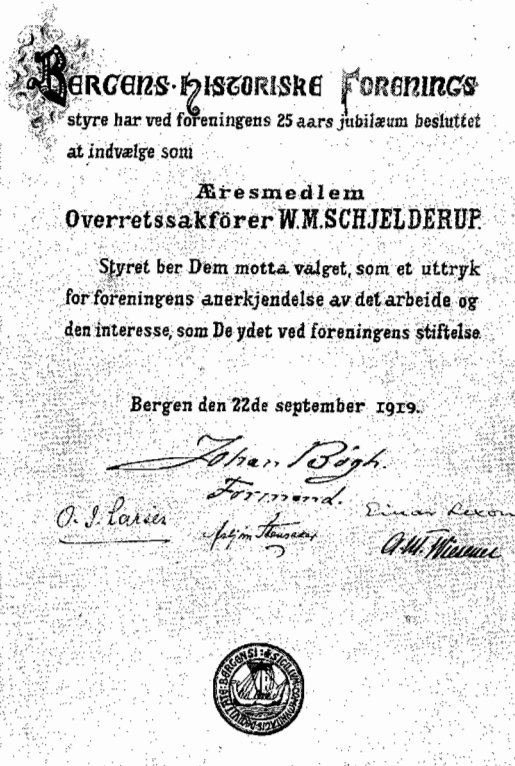
Einar Lexow, 1887-1948.

UBB.

Anton Mohr Wiesener, 1879-1947.

UBB.

Under foreningens 25-års jubileum 22. september 1919 ble foreningens stifter, W. M. Schjelderup, utnevnt til æresmedlem.

i form av skriftlige henvendelser til personer man kunne tenke seg ville slutte seg til foreningen. Dette fremstøt ble en stor suksess idet 149 nye medlemmer kom til, derav 43 livsvarige. Dermed hadde foreningen ialt 348 medlemmer. De følgende år kom det et jevnt tilsig av nye medlemmer, men i 1948 var det sunket til 325.

Den 22. september 1919 kunne Bergens Historiske Forening feire sitt 25-årsjubileum. På denne dag holdt den sin generalforsamling og her ble dens stifter og første formann W. M. Schjelderup utnevnt til dens første æresmedlem, en heder som aldri senere er blitt noen til del i foreningen. I 1946 ble sorenskriver Fin Roll, foreningens mangeårige revisor, hedret med å bli innvalgt som livsvarig medlem «... som takk for hans mangeårige arbeide som foreningens revisor.»²²⁾ Ingen av disse hedersbevisninger er anført i foreningens lover, og de kom til å bli enkeltstående tilfeller.

Under det tunge okkupasjonsåret 1944, falt foreningens 50-års jubileum. I styret var der ingen stemning for å feire dagen. W. M. Schjelderups og B. E. Bendixens graver ble bekranset. Styret og førstesuppleant inntok sammen en enkel lunch på Hotel Bristol. Gratulasjoner og hilser innløp fra institusjoner og privatfolk, som

test ble avholdt på formannens kontor. Ingen forslag til styremedlemmer ble fremsatt. Resultatet var gjenvalg av styremedlemmer og suppleanter sålenge som disse ønsket det.

Medlemstallet var fortsatt lavt. I 1918 utgjorde det 266, derav livsvarige 20, årlig betalende innenbys 185 og utenbys 61. I 1931 heter det at medlemstallet er gått sterkt tilbake. Styret bestemte seg da for å oppfordre hvert enkelt medlem om å tegne minst ett nytt medlem. Men kun 7 nye medlemmer kom til. 1930-årene var en økonomisk krisetid hvor mange fant å måtte økonomisere og derfor sa opp medlemskap i foreningen. I 1937 sto 211 tilsluttet foreningen og styret håpet «... at de bedrede økonomiske forhold vil gjøre det mulig å få medlemsantallet øket.»²¹⁾ I 1943, da medlemstallet var sunket til 199, ble det satt i gang en ny vervekampanje

alle ga uttrykk for anerkjennelse av foreningens virke. Styret la i hele den her omtalte periode stor vekt på å få utgitt ett skrift årlig. Det maktet det også med unntagelse av skriftene for 1919-20 og 1923-24 som av økonomiske årsaker måtte utgis som dobbelt-nummer. Innholdsmessig viser skriftene det samme mangfold som før. Hvert hefte inneholdt gjerne en 6-7 artikler, slik at det skulle være noe for enhver smak. Skriftene ble ikke bare sendt til medlemmene, men også til et betydelig antall innen- og utenbys bokhandlere som solgte dem i kommisjon mot å få 20% rabatt. Mange bytteforbindelser med andre historiske foreninger og vitenskapelige institusjoner ble opprettet i denne periode. De skrifter som ble mottatt i bytte, ble gitt som gave til Bergens Museums Bibliotek.

Bergens formannskap fikk som gave av foreningen 20 eksemplarer av årsskriftet til fordeling blant medlemmene og til biblioteket. I 1934 fikk hvert av byens skolebiblioteker i gave et sett hver av foreningens skrifter fra nr. 13/1907-38/1932, «...i takknemmelig erkjennelse av den støtte og interesse Bergens Kommune gjennom længere tid har ydet og vist foreningen.»²³⁾ Bak gaven lå også den tanke at skriftene ville kunne vekke elevenes og lærernes interesse for byens historie.

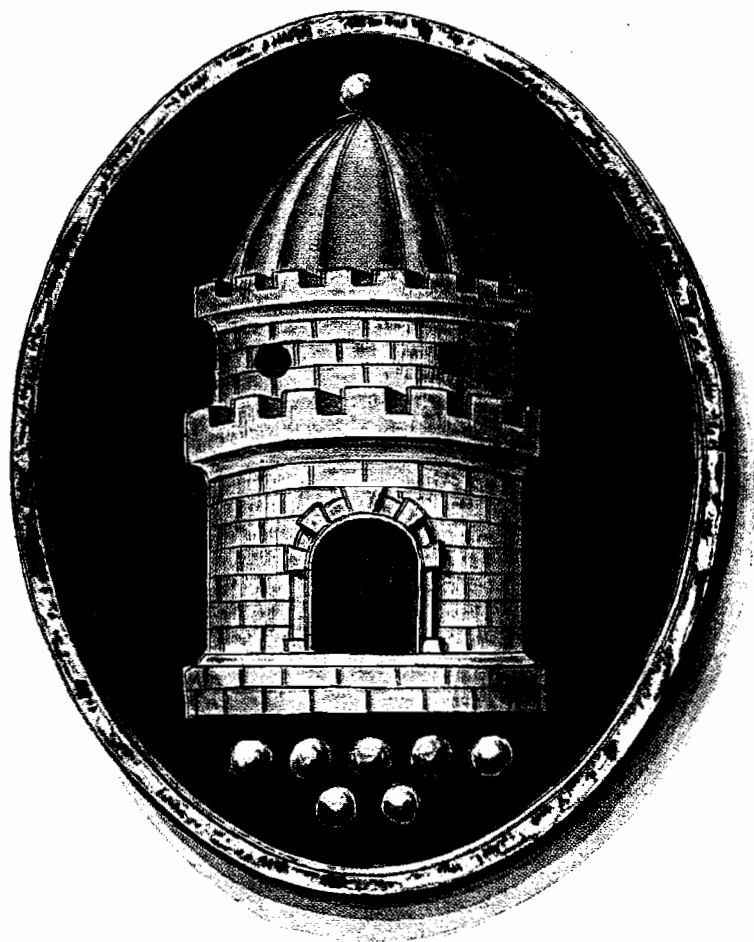
I 1931 sendte sekretæren en forespørsel til hoffsjef J. R. Knagenhjelm som var medlem av Bergens Historiske Forening, med forespørsel om H. M. Kongen kunne være interessert i foreningens publikasjoner. Da bekreftende svar innløp, ble et eksemplar av alt som foreningen hadde utgitt sendt til Oslo Slott med løfte om at fremtidige publikasjoner ville bli sendt etter hvert som de utkom.

Bergens Rederiforening fikk i 1936 tilbud om å få til skipsbibliotekene foreningens skrifter til halv pris. «Man kunde godt tenke sig at vore publikasjoner vilde være av interesse for bergenske sjøfolk, og at lesningen om Bergens historie vilde bli en ganske populær lektüre ombord i skibene.»²⁴⁾ Henvendelsen førte imidlertid ikke til noe resultat.

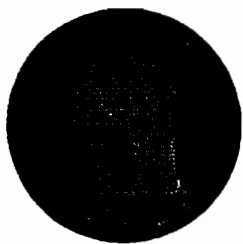
I begynnelsen av 1920-årene, engasjerte foreningen seg sterkt i spørsmålet om hvorledes Bergen bys segl, våpen og flagg burde se ut. Saken var ganske komplisert og vakte betydelig oppmerksomhet i bysamfunnet. Kort fortalt dreiet det seg om følgende: Burde Bergen ta opp igjen sitt gamle segl og våpen, som besto av et rødt skjold med en kuppeldekket sølvborg over syv gylne kuler, i en form som hadde vært i uavbrutt bruk fra omkring 1440 til omkring 1860, om enn i noe vekslende utgaver? Eller skulle byen fortsette med det våpen den hadde hatt siden ca. 1860 og som besto av en tretårnet borg i sølv på blått, hvilende på et syvtoppet fjell?

Sistnevnte våpen med den tretårnede borg hadde sin bakgrunn i byens dobbelt-segn fra 1200-tallet, hvis eldste bevarte avtrykk er fra 1299. Førstnevnte med den kuppeldekkede borg har sin opprinnelse fra et sekret fra ca. 1450, hvis eldste bevarte avtrykk er fra 1531. Sekretets seglbillede er hentet fra dobbeltseglets revers og er en omforming av dette.

Skifte av segl omkring 1860 skjedde uten ta de kommunale myndigheter hadde

1

2

3

BERGENS VÅPEN I FARGER.

1, malt skjold på Statsporten, 1843.

2, tegning av professor P. A. Munch, 1852.

3, tegning av løytnant A. T. Kaltenborn, 1855.

Fra Kolsrud: «Bergen Bys Segl, Vaaben, Farver og Flag», Bergens Historiske Forenings Skrifter nr. 27, 1921.

fattet noe egentlig vedtak om det, selv om saken ble diskutert. Det ble på den tid fra forskjellig hold slått til lyd for at man burde føre Bergens bymerke tilbake til den eldste og «rigtige» form.

Byflaggets duk fra 1833 til 1906 var hvit med røde kanter og fra ca. 1860 med den tretårnede borg i midten. I 1906 ble flagget skiftet ut og en fikk et nytt med blå duk og den samme borg i sølv i midten.

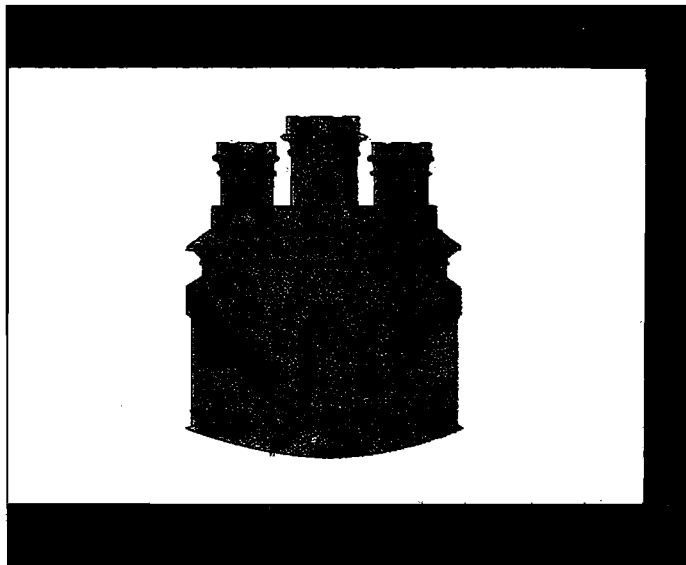
Bergens Historiske Forenings formann B. E. Bendixen var en bestemt motstander av det blå byflagg fra 1906 og han lot sine meninger komme til uttrykk i pressen. Da byen i 1914 skulle feire hundredeårsjubileet for Grunnloven, anmodet ordfører Geelmuyden professor Shetelig om å få greie på farvene i byens våpen. Han kom frem til det resultat at de da innførte farver i våpenet, blått og sølv, ikke hadde historisk hjemmel og at det var sannsynlig at våpenets gamle blasonering hadde vært gylden borg på rød bunn. Han fant all grunn til å ta opp igjen de gamle farver. Bendixen lot Sheteligs redegjørelse trykke i foreningens skrift for 1917 sammen med en artikkel av konservator Einar Lexow. Han fastslo at byvåpenet skulle ha en sølvborg på rød bunn og fant all grunn til at den feilaktige bunnfarve i våpenet fra 1906 ble forandret.

I 1916 henvendte Bendixen seg til professor Oluf Kolsrud og ba ham om å skrive en utførlig avhandling om Bergens bysegls og byvåpens historie for publisering i Bergens Historiske Forenings skrifter. Kolsrud var da landets fremste fagmann på dette felt. Ifølge Kolsrud var det formannen i Bergens Historiske Forening som henvendte seg til ham. Dette tyder på at foreningens styre sto bak sin formann i denne sak. Kolsrud opplyser videre at Bendixen fulgte diskusjonen om byvåpenets farver like til det siste og endog på sin dødsdag innleverte et innlegg til «Bergens Tidende» om samme spørsmål.

Foreningens styre var klar over at utgivelsen av Kolsruds store verk ville koste mer enn foreningen kunne makte. Det søkte derfor Bergen kommune om bidrag til utgivelsen og denne ydet betydelige bidrag. I desember 1921 forelå verket trykt både som et nummer i skriftrekken og som særtrykk.

Kolsruds avhandling «Bergens bys segl, vaaben, farver og flag» er et imponerende verk med sine 293 sider og 20 delvis farvelagte plansjer foruten en rekke illustrasjoner i teksten. Det er et enestående rikt materiale som her blir trukket frem og gjennomgått i detalj. Ingen annen by i Norden kunne da vise til et lignende verk. Kolsrud konkluderer med at den historisk korrekte form av byvåpenet er et rødt skjold med en kuppeldekket sølvborg over syv gylne kuler. «Vil Bergen holde fast ved den gode bergenske tradition, da skal byen bruke dette vaaben og ikke erstatte det med vilkaarlig farvelagte rekonstruksjoner efter dobbeltseglets signum.»²⁵⁾ Med hensyn til byflagget gikk Kolsrud inn for hvit duk med rød kant og den kuppeldekkede sølvborg over syv gylne kuler i midten.

Konservator Einar Lexow ved Vestlandske Kunsthistorisk museum ble en god støtte for Kolsrud i denne sak. Den 27. februar 1918 sendte han et motivert forslag til

Bergen bys flagg fra ca. 1860.

Fra Kolsrud: «Bergen Bys Segl, Vaaben, Farver og Flag», Bergens Historiske Forenings Skrifter nr. 27, 1921.

Bergen bys flagg fra ca. 1875.

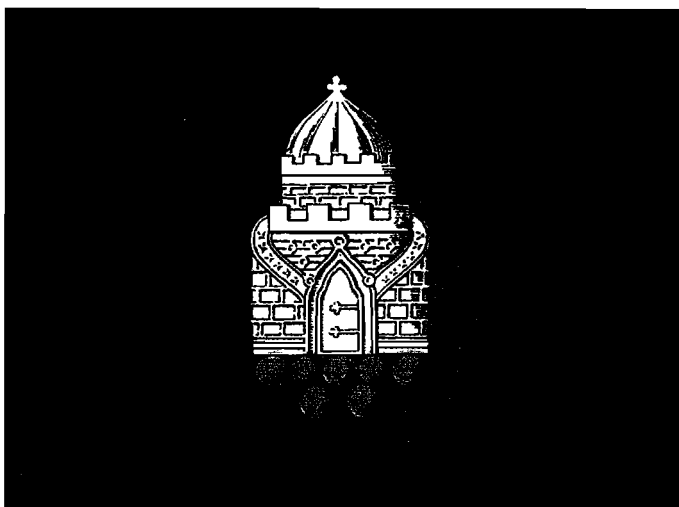
Fra Kolsrud: «Bergen Bys Segl, Vaaben, Farver og Flag», Bergens Historiske Forenings Skrifter nr. 27, 1921.

Bergens magistrat og formannskap, hvori han påviste nødvendigheten av at byens myndigheter forandret byvåpenets og flaggets farver og tok opp spørsmålet om våpenets form.²⁶⁾ Lexow var enig med Kolsrud i at våpenet måtte ta seglet fra 1531 til forbillede, altså den kuppeldekkede borg. Men han foreslo de syv kuler i sølv, ikke i gull, «... idet kuglerne repræsenterer de «syv fjelde», og sølv vistnok maa opfattes som den naturlige heraldiske farve for sten og klipper.»²⁷⁾ Senere forandret Lexow mening og gikk over til at kulene måtte være gylne. Hva angår byflagget, foreslo

Bergen bys flagg fra 1906, utført av P. Hofseth.

Fra Kolsrud: «Bergen Bys Segl, Vaaben, Farver og Flag», Bergens Historiske Forenings Skrifter nr. 27, 1921.

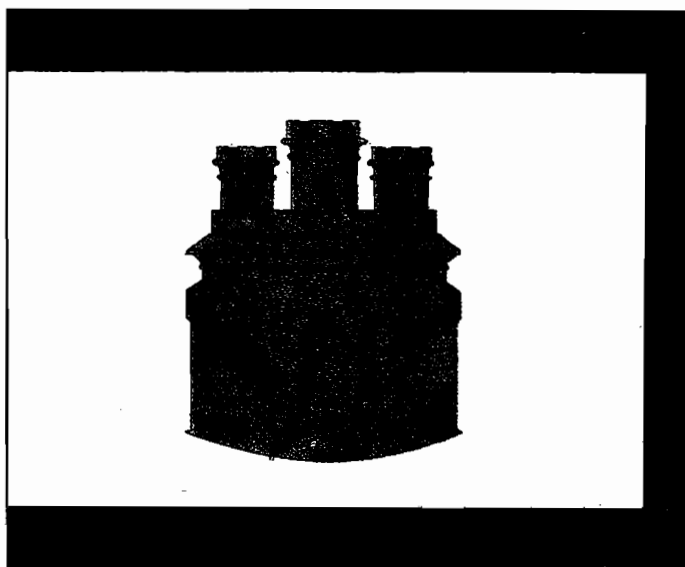

Einar Lexow's forslag til nytt byflagg fremsatt 27. februar 1918.

Fra Kolsrud: «Bergen Bys Segl, Vaaben, Farver og Flag», Bergens Historiske Forenings Skrifter nr. 27, 1921.

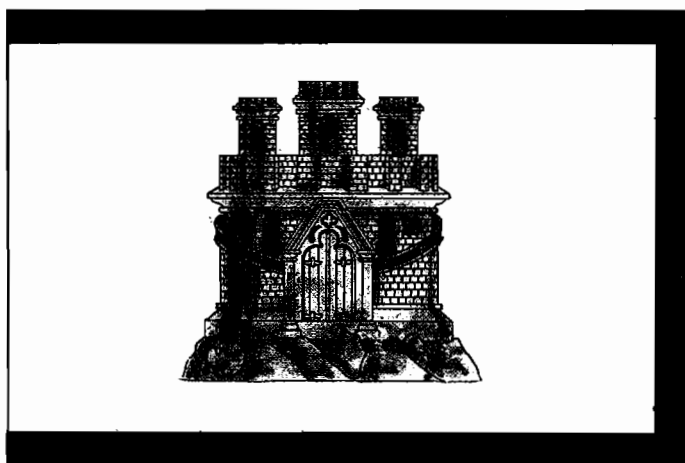
Lexow at det skulle ha rød duk med den form av våpenet som er nevnt ovenfor. Lexow foreslo til slutt at Bergens Historiske Forenings styre m.fl. måtte få uttale seg om saken.

Bergens Historiske Forening sluttet seg helt til det syn som Kolsrud og Lexow hadde gitt uttrykk for. I 1919 ble Lexow foreningens varaformann, noe som i betydelig grad styrket dens synspunkter i denne sak. Den deltok aktivt i diskusjonene i pressen hvor mange forskjellige syn på byens våpen og flagg kom frem. Mot dem

Bergen bys flagg fra ca. 1860.

Fra Kolsrud: «Bergen Bys Segl, Vaaben, Farver og Flag», Bergens Historiske Forenings Skrifter nr. 27, 1921.

Bergen bys flagg fra ca. 1875.

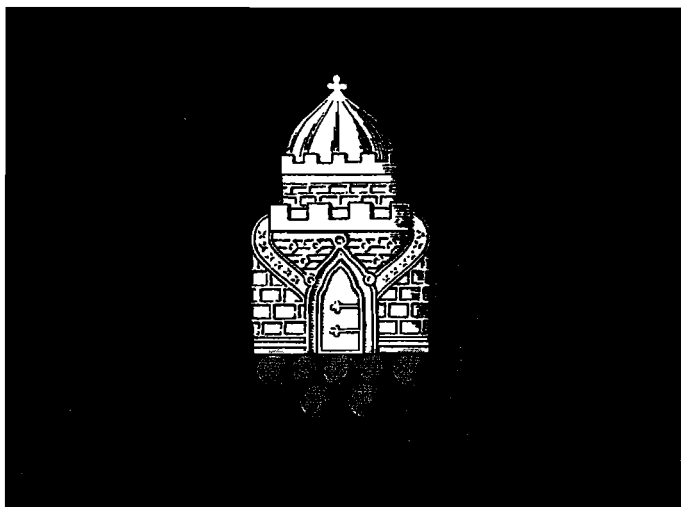
Fra Kolsrud: «Bergen Bys Segl, Vaaben, Farver og Flag», Bergens Historiske Forenings Skrifter nr. 27, 1921.

Bergens magistrat og formannskap, hvori han påviste nødvendigheten av at byens myndigheter forandret byvåpenets og flaggets farver og tok opp spørsmålet om våpenets form.²⁶⁾ Lexow var enig med Kolsrud i at våpenet måtte ta seglet fra 1531 til forbillede, altså den kuppeldekkede borg. Men han foreslo de syv kuler i sølv, ikke i gull, «... idet kuglerne repræsenterer de «syv fjelde», og sølv vistnok maa opfattes som den naturlige heraldiske farve for sten og klipper.»²⁷⁾ Senere forandret Lexow mening og gikk over til at kulene måtte være gylne. Hva angår byflagget, foreslo

Bergen bys flagg fra 1906, utført av P. Hofseth.

Fra Kolsrud: «Bergen Bys Segl, Vaaben, Farver og Flag», Bergens Historiske Forenings Skrifter nr. 27, 1921.

Einar Lexow's forslag til nytt byflagg fremsatt 27. februar 1918.

Fra Kolsrud: «Bergen Bys Segl, Vaaben, Farver og Flag», Bergens Historiske Forenings Skrifter nr. 27, 1921.

Lexow at det skulle ha rød duk med den form av våpenet som er nevnt ovenfor. Lexow foreslo til slutt at Bergens Historiske Forenings styre m.fl. måtte få uttale seg om saken.

Bergens Historiske Forening sluttet seg helt til det syn som Kolsrud og Lexow hadde gitt uttrykk for. I 1919 ble Lexow foreningens varaformann, noe som i betydelig grad styrket dens synspunkter i denne sak. Den deltok aktivt i diskusjonene i pressen hvor mange forskjellige syn på byens våpen og flagg kom frem. Mot dem

som sto for det historisk og heraldisk korrekte, sto de som hevdet at man måtte legge vekt på det estetiske. Til den siste gruppe hørte f.eks. en herre som siterte Ibsen og protesterte mot fagfolkernes syn: «Det er meget mulig, at den nuværende blaa farve ikke er den historisk rigtige, men saa faar den bli det. Skjønhetsensyn her bør være det avgjørende... Og da er jeg sikker paa at alle med sans for farvesammensetninger vil ha bemerket hvor vakkert det blaa flag ... staar til de øvrige norske.»²⁸⁾

Den 5. desember 1921 mottok Magistraten Kolsruds verk. Saken ble derefter behandlet av formannskapet som vedtok at flagget skulle være hvitt med rød kant, skjoldet rødt med en smal gylden kant og at borgens form skulle bli entårnet. Det siste besluttet med 10 mot 9 stemmer. Den 2. juli 1923 gjorde Bystyret det endelige vedtak i denne sak. Formannskapets innstilling ble bifalt, men med den unntagelse at den tretårnede borg ble vedtatt beholdt. Dermed ble det bestemt at byen fortsatt skulle ha et våpen, hvis utforming ikke var eldre enn 1860. Man hadde ikke klart å unngå å la «den nuværende generations forestilling og opfatning» virke bestemmende».

Kort tid før Årstad herred ble innlemmet i Bergen by i 1915, ble det vedtatt å få skrevet bygdens historie. Oppdraget ble gitt til stiftsarkivar Just Bing. Da manuskriptet forelå ferdig, foreslo redaksjonskomitéen for det store verket «Bergen 1814-1914», rektor Geelmuyden og professor Shetelig, for formannskapet å overlate utgivelsen til Bergens Historiske Forening. Formannskapet sluttet seg til forslaget, dekket alle utgifter ved utgivelsen, og verket kom ut både som et nummer i skriftekken og som særtrykk.

Foreningens flittige sekretær A. M. Wiesener hadde i mange år arbeidet med et register over dødsfall i Bergen 1765-1850. Han gjennomgikk alle avertissementer, platevers og lignende som er inntatt i «Bergens Adressecontoirs Efterretninger», fra avisens begynnelse i 1765 og frem til 1850. Avisen hadde hele denne tid monopol på annonser. Datidens dødsannonser var store og meget utførlige og ga et vell av opplysninger om avdøde, og som derfor er av interesse for enhver genealog som arbeider med bergensk personalhistorie. Registeret gir et kort ekstrakt av dødsannonsene og henviser til det nummer av avisen hvor de respektive annonser står. I 1925 besluttet styret at registeret skulle trykkes og utgis som en særpublikasjon og at utgiftene skulle dekkes av foreningen.

I 1918 anmodet Magistraten foreningen om å uttale seg i spørsmålet om en eventuell navneforandring av Bergen til Bjørgvin. Stortinget hadde alt i 1900 uttalt ønske om at rikets inndelingsnavn «... maa verta omvølt paa norsk eller umbytte med nasjonale namn, der det trengst.»²⁹⁾ I 1915 forelå en utredning av professorene Hjalmar Falk og Marius Hægstad om landets inndelingsnavn og noen år senere i 1918 en om norske bynavn. På grunnlag av den første utredning, vedtok Stortinget i 1918 at betegnelsen amt skulle erstattes med fylke og stift med bispedømme og de gamle amt og stift fikk tildels nye navn. Nu var tiden kommet til byene.

Falk og Hægstad hevdet at Bergen er fremgått av den gamle vestlandske form Bjørgvin,

senere Bjørgvin, som antagelig var navnet på den gård hvor byen omkring 1070 ble anlagt, men innrømmet at byens nuværende navn Bergen var ca. 500 år gammelt. Da navnet således hadde sin opprinnelse i en norsk form, selv om uttalen av det hadde vært utsatt for fremmed påvirkning, så kunne det ikke sies stort om det fra et sproghistorisk standpunkt. «Imidlertid kan det ikke forundre, at det av adskillige vestlændinger vilde foretrakkes, om den ældste vestlandske form for navnet igjen kunde bli den officielle, baade fordi der er en historisk glans om «Bjørgvin»-navnet og fordi der i den germanske verden er flere andre byer av navnet Bergen, hvormed den norske by undertiden blir forvekslet...».³⁰⁾

I stortingsdebatten om Bjørgvin-navnet kom tilhengerne av et eventuelt navneskifte med de mest følelseladete og besynderlige argumenter. Navnebyttet var ønskelig «...for at knytte nutiden sammen med vor nationale gamle saga». Det ble også nevnt i debatten at det hender i Bergen i festlig lag at man «... løfter pokalen for Bjørgvin» og at dette navn er brukt på en bergensavis og på frimurernes loge i Bergen.³¹⁾

Nyheten om Kirke- og undervisningsdepartementets henvendelse til Magistraten for å få en uttalelse om denne sak, spredte seg som ild i tørt gress. Borgernes vrede mot forslaget om navneskifte for deres kjære by, slo ut i tallrike innlegg i avisene, og en protestresolusjon ble vedtatt på en matiné i Logen den 15. september 1918.

Bergens Historiske Forening var en av flere foreninger som fikk anledning til å uttale seg i denne sak. I Formannskapetets innstilling ble foreningens svar utførlig referert og tillagt vekt. Foreningen fremholdt at det gamle navnet Bjørgvin kunne byen ikke under noen omstendigheter beholde. Allerede før reformasjonen var navnet foreldet og Bergen etablert som bynavn. Fra en historisk betraktning måtte det være en selvfølge at den form av navnet som nu hadde en 500 års tradisjon å støtte seg til, ikke måtte forandres.

I Bystyret ble det med stort flertall, 65 moy 7 stemmer, vedtatt «paa det bestemteste» å fraråde at det ble foretatt noen forandring med byens navn.³²⁾

Efter dette roet gemyttene seg. Byens navn syntes ikke lenger å være i fare. Men foreningens styre var ikke blitt helt beroliget. Hele ti år senere i 1928 ga det uttrykk for engstelse over at «... det jo ikke er usandsynlig, at dette spørsmål før eller senere vil komme frem til ny behandling».³³⁾ Styret hadde da i lengre tid overveiet å få utarbeidet en redegjørelse for opprindelsen til navnet Bergen. En slik avhandling, bygget på en objektiv videnskapelig undersøkelse og redegjørelse for navnebruken, ville være av interesse for byens borgere. Styret henvendte seg derfor til professor D. A. Seip, landets største kapasitet på dette felt, som sa seg villig til å føre tilsyn med et slikt arbeide. Han rådet styret til å overlate oppgaven til lektor Mikjel Sørli på Gjøvik, som tidligere hadde arbeidet med dette spørsmål. Bergen kommune fant å kunne støtte dette arbeidet og bevilget midler til arkivstudier og vikarlønn for Sørli. Også Nansenfondet ydet bidrag. Foreningen påtok seg å dekke honorar samt utgivelse og trykking av avhandlingen.

Foreningens frykt viste seg berettiget. Stortinget endret i 1929 Trondhjem til Nidaros, og i Bergen var nervøsiteten stor for at også denne by i den nærmeste fremtid sto for tur til å bli omdøpt.

Den 5. november 1930 holdt Gustav Indrebø sin tiltredelsesforelesning som professor i norsk målføregranskning ved Bergens Museum. Gjennom hele sitt lange foredrag, brukte han konsekvent betegnelsen Bjørgvin i stedet for Bergen. «Jeg bruker navnet Bjørgvin fordi jeg synes det er norskere og vakrere og jeg agter at fortsatte med at kalde byen Bjørgvin», uttalte han i et intervju i «Oslo Aftenavis», senere sitert i «Morgenavisen».³⁴⁾ Indrebø var en iherdig forkjemper for målsaken, og han må ha skjønt at hans bruk av Bjørgvin-navnet ville føre til sterke reaksjoner blant byens borgere, Disse uteble heller ikke. «Morgenavisen» førte an i kampen mot Indrebø med store overskrifter som f.eks. «En fornærmelse og en advarsel». «Vi maa medgi at bergenserne er et liberalt og godmodig folk, der søker at praktisere tolerance i det længste. Men én ting holdes her paa, én ting vil man ikke se klusset med, én ting er man forberedt paa at forsvare, selv om det skal bli baade dyrt og haardt: Byens navn!»³⁵⁾ I «Morgenavisen», «Bergens Aftenblad» og flere andre steder ble det lagt ut protestlister med henstilling til Bergens Museums styre om å påse at Indrebø i sine forelesninger benyttet byens offisielle navn. Men Museets styre nektet å gripe inn ut fra det syn at professorene burde ha tale- og ytringsfrihet. Hele vinteren fortsatte striden mot denne professor som man mente brukte Bergens Museum som agitasjonsbasis i sin kamp for Bjørgvinnavnet.

Styret i Bergens Historiske Forening gjorde hva det kunne for å forhindre at noe slapp ut til pressen så lenge Sørli's avhandling om Bergens bynavn var under trykking. Særlig var man redd for at konklusjonen skulle bli kjent. Men alt til fånyttes. En uke etter Indrebø's tiltredelsesforelesning, kunne en lese med store bokstaver på førstesiden av «Morgenavisen»: «Avhandlingen om byens navn konkluderer med Bergen. Lektor Sørli's utredning blev en videnskapelig paaavising av Bergensnavnets historiske berettigelse.» Samtidig kunne ikke avisen forstå hvorfor avhandlingen først skulle publiseres i februar året efter, mens foreningens ordinære årsskrift ville utkomme allerede kommende november. «Denne hemmeligholdelse er saa meget mere besynderlig som lektorens avhandling ... i sin form er uten ethvert agitatorisk eller paa anden maate sensasjonelt tilsnit.»³⁶⁾ Avisen lot det tydelig skinne igjennom at styret bevisst trenerte utgivelsen av avhandlingen.

Men dette medførte ikke riktighet. Korrekturlesningen hadde tatt meget lenger tid enn beregnet. Sørli hadde benyttet rettskrivningen av 1917, mens trykkeriet hadde rettet sproget tilbake til rettskrivningen av 1907. Grunnen til dette var at foreningen og trykkeriet hadde en stående avtale om at alt som ble trykt for foreningen skulle følge rettskrivningen av 1907. På Sørli's forlangende, gikk styret med på å føre sproget tilbake til rettskrivningen av 1917, noe som både virket fordyrende og gjorde at utgivelsen av verket ble forsinket. Styret sendte en forklaring til «Morgena-

visen», men denne falt ikke i god jord. «Den historiske forenings styre maa ha os undskyldt naar vi sier at deres oplysninger ikke virker meget overbevisende.»³⁷⁾

Den 8. april 1931 om morgenen ble Sørliens verk lagt ut til salg hos bokhandlerne. A/S Bokcentralen ble anmodet om å påse at denne dato nøye ble fulgt. Norsk Telegrambyrå hadde fått et resymé av bokens innhold mot skriftlig løfte til styret om at intet måtte komme ut før den 8. april. Boken ble trykt i 1000 eksemplarer, 500 i skriftserien og resten som særtrykk.

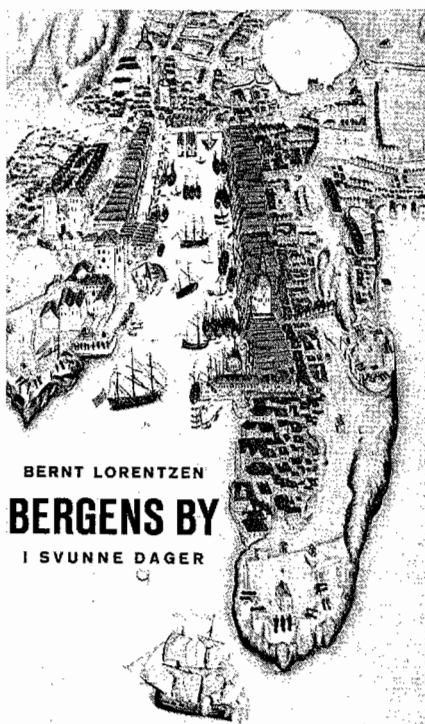
I sin avhandling konkluderte Sørлие med at formen Bergen var megt gammel og måtte ha eksistert allerede i det 13. århundrede. I løpet av det 15. århundrede fikk den mer og mer overtak over andre former og ble efter hvert også den enerådende taleform. Det navn Bergen siden har båret hadde sin opprinnelse i en norsk dialektform. Sørлие ble senere belønnet med doktorgraden for sin avhandling om Bergens bynavn. Under disputasen uttalte første opponent D. A. Seip seg meget rosende om verket. «Det vil alltid ha en vakker plass i norsk språkvidenskap og blandt norske stedsnavnsundersøkelser.»³⁸⁾

Sørliens avhandling munnet ut i en konklusjon som bar preg av vitenskapsmannens forsiktighet og objektivitet. Noen år før, hadde han i et avisinnlegg gitt uttrykk for sin mening om Bergens bynavn i en mer folkelig form. «Jeg maa gjenta hvad jeg sa i mit første indlæg at snakket om å døpe om Bergen til Bjørgvin er det rene tøv... Fornorskningsarbeidet vil ikke mangle opgaver om atterreisningen av denne (islandske) form gaar ut av programmet.»³⁹⁾ D. A. Seip, som hadde hatt tilsyn med Sørлие under hans arbeide med avhandlingen, var godt fornøyet med resultatet: «Nu har jeg lest Sørliens bok, og jeg synes han har vært svært flink. Det er et samvittighetsfullt og godt arbeide. Jeg håper det også får den praktiske betydning at Bjørgvin-vennene er slått ut for alltid.»⁴⁰⁾

Sverre Vigander, overlærer ved Dragefjellets skole, foreslo for foreningens styre i 1922 at det skulle la utgi en brosjyre med et kort riss av Bergens historie beregnet for folkeskolebarn. Han og hans lærere hadde høstet den erfaring at de unges kjennskap til byens historie var «... såre ringe».⁴¹⁾ En slik brosjyre ville vekke interessen for fødebyen og øke forståelsen og respekten for den.

Styret fant tanken tiltalende, men det viste seg vanskelig å få løst oppgaven på en pedagogisk tilfredsstillende måte. Det henvendte seg til flere presumptivt kvalifiserte personer, men de trakk seg alle. Det viste seg at det er vanskelig å skrive kort og populært. Men den unge filologen Bernt Lorentzen påtok seg oppgaven.

I 1935 kom hans bok «Bergens by i svundne dager». Den var på 84 sider og rikt illustrert og fikk god omtale i pressen. Pedagogen Sørлие skrev i sin anmeldelse av boken at Lorentzen hadde løst den vanskelige oppgave på en utmerket måte. «Han er historiker, skolemann og beretter i lykkelig forening.» Forfatteren valgte i det hele sitt stoff med sikker sans for hva som kunne interessere unge lesere. Gjennom en rekke situasjonsbilleder gir forfatteren morsomme gløtt inn i bergensernes daglige liv

Byhistorie for unge lesere, «Bergen by i svunne tider» var Bernt Lorentzens første bok. Den ble en suksess og ganske snart utsolgt.

Børne och Rente Penger Schatt 1657» og «Koppskattmannntall for Bergen 1683». Dette arbeidet venter fremdeles på sin fullføring.

I 1921 var det to hundrede år siden misjonæren og kolonisatoren Hans Egede forlot Bergen for på Kongens ordre å begynne sin virksomhet på Grønland. Bergens Historiske Forening tok da initiativet til en minnefest, idet den fant at der var god grunn til å minnes dette merkelige foretagende i Bergen, hvor Egede fant den hjelp og støtte som var nødvendig for å få ekspedisjonen i stand. Den fikk nedsatt en arrangementskomité, som besto av professor Torleif Hannaas og bibliotekar A. M. Wiesener, og på anmodning sluttet også biskop Hognestad seg til komitéen. Minnefesten gikk over to dager og ble avviklet på en verdig måte. Første dag om aftenen ble det holdt en minnegudstjenste i Domkirken hvor biskop Hognestad og stiftsprost Hansteen talte. Neste dag arrangerte Bergens Historiske Forening en minnefest i Bergens Museums store foredragssal, hvor ingeniør P. R. Sollied holdt foredrag om «Egede og Det bergenske Grønlandskompani». Samtidig hadde professor Shetelig arrangert en instruktiv og morsom liten utstilling av museets eldre grønlandske saker. Samme aften ble det holdt en tilstelning i Misjonshuset, hvor sekretær Tvedt, prost Barstad og misjonsprest Thunem talte om Egede og hans verk.

i eldre tider. Boken er trykt i et opplag av 1100 eksemplarer. Hver av byens folkeskoler og høyere skoler fikk 10 eksemplarer i gave samt ett eksemplar til de respektive overlærere og rektorer. Formannskapets medlemmer, skoleinspektør og skoledirektør for Bjørgvin bispedømme ble også betenkt med boken. Boken ble snart utsolgt. Sett med foreningens øyne var dette prosjekt en suksess.

Foreningen fortsatte sitt arbeid med å gi ut kildeskrifter til Bergens historie. I 1933 kom «Manntall over Bergens Bys Koppskatt for 1645» og året etter «Taksering over Bergens Bys Eiendommer 1646», begge utgitt av A. M. Wiesener. Manntallet er en fortegnelse over Bergens skattepliktige borgere. Det sistnevnte gir også en interessant oversikt over verdien av byens bygninger og dermed formuesforhold. Indirekte gir de et inntrykk av de forskjellige strøks betydning for handel og håndverk. Styret hadde videre planer om å gi ut «Taxering paa Bergens Byes Indwohneris Husse och Formuffue, samt

Foreningens styre rettet i 1922 en henvendelse til Bergens formannskap og ba om at det måtte bli representert i Gatnavnkomitéen med ett medlem. Det begrunnet sitt forslag med at «... mange av de spørsmål som kommer under overveielse i komitéen ofte berører bergenske forhold, til hvis klarleggelse den historiske Forening gjennom en representant vil kunne yde et saklig bidrag.»⁴²⁾ Formannskapet bifalt forslaget og foreningens sekretær Wiesener gikk inn i Gatnavnkomitéen, hvor han ble sittende i mange år like til 1939. Da ble han avløst av Robert Kloster.

Adolph Berg, kjent for sine mange populære historiske artikler i bergensavisene, fikk i 1929 kommunal støtte til utarbeidelse av en Bergens eiendomshistorie. Som betingelse for denne bevilgning ble det satt at Bergs arbeidsplan og utførelsen av arbeidet skulle godkjennes av Bergens Historiske Forening. Styremedlemmene Asbjørn Stensaker og A. M. Wiesener fikk i oppdrag å følge med i Bergs arbeide.

Da foreningen «Gamle Bergen» i 1935 fikk seg overlatt en del av eiendommen Elsesro til anlegg av et bygningsmuseum, søkte den støtte hos Bergens Historiske Forening. Kommunen, som eiet Elsesro, stilte den betingelse at «Gamle Bergen» innen to år måtte kunne godtgjøre at den var i stand til å løse sin oppgave også i økonomisk henseende. De som sto i spissen for det planlagte museum fant at det var av den største betydning at byens foreninger gikk inn for tiltaket og kom med appeller til publikum om å gjøre det samme. De ønsket også at Bergens Historiske Forening skulle oppnevne en representant til det nye museums styre. Denne skulle bistå det i dets arbeide og være et bindeledd mellom de to foreninger. Bergens Historiske Forening kom med den ønskede appell og oppnevnte Bernt Lorentzen til «Gamle Bergen»s styre.

Foreningens virksomhet under krigsårene fortsatte som før og ble lite berørt av krigens mangeartede forhold. Årsskriftet utkom regelmessig, men det kommunale bidrag for budsjettåret 1944/45 ble inndradd av byens daværende styre. En nazistisk forordning forlangte at foreningen skulle la seg registrere ved Bergen politikammer og oppgi hvem som satt i styret og hvem som var medlemmer. Bytteforbindelsene med Sverige, Danmark og Tyskland gikk som før, men en måtte søke Handelsdepartementet om utførelsestillatelse for hvert eneste hefte som gikk ut av landet.

Noen år etter Den annen verdenskrig, var det mange som mente at det begynte å haste med å samle og ta vare på historisk materiale vedrørende Bergen by. Det man hadde i tankene var hemmelige aviser, flyveblad, dagbøker, tyske rapporter og forordninger, materiale fra hjemmefrontens virksomhet, rasjoneringskort m.m. Da Landslaget for Bygde- og Byhistorie og Hjemmefrontens historieinstitutt i 1948 tok opp saken med Bergen kommune, spurde denne Bergens Historiske Forening om råd. Foreningen svarte at det ville «... være av den største verdi for etterslekten om alt materiale om krigen legges til rette alt nå».⁴³⁾

Den foreslo for kommunen at det ble nedsatt en komité på tre medlemmer, en representant for Bergens Historiske Forening som skulle være historisk sakkyndig,

og to oppnevnt av de kommunale myndigheter. Komitéen skulle være politisk nøytral og innskrenke seg til å legge en plan for innsamlingen av materialet. Det egentlige arbeid med innsamling og registrering burde en overlate til en faghistoriker. Bernt Lorentzen ble oppnevnt som representant for foreningen og arbeidet ble utført i store trekk etter den plan som ble skissert. Resultatet av innsamlingsarbeidet er en stor og verdifull samling som for tiden er deponert i Universitetsbiblioteket i Bergen. Den er tilgjengelig for alle interesserte.

Foreningen arbeidet også i denne periode tungt økonomisk. Trykkingen av årsskriftet og i tillegg nu og da en særpublikasjon var den store utgiftspost og den viste en økende tendens. I 1920 ble medlemskontingenten forhøyet fra 4 til 8 kroner årlig, og livsvarig medlemskap ble satt til 100 kroner. I 1919 kom det in 232 kroner i kontingent, mens utgiftene til trykking av skriftet for samme år utgjorde 3164 kroner. I 1937 kom det inn 1528 kroner i kontingent, mens trykningsutgiftene beløp seg til 4010 kroner. Kontingenten alene var følgelig ikke tilstrekkelig til å dekke trykningsutgiftene. For å få det årlige skrift ut, var en helt avhengig av inntekter utenfra.

Bergen kommune fortsatte med sitt årlige bidrag. Dette utgjorde i årene 1919-25 1500 kroner, i 1926-32 1000 kroner for så for resten av perioden frem til 1948 å utgjøre 750 kroner. Bergens Børs fortsatte med å være foreningens trofaste venn og ydet den et fast bidrag på 500 kroner de første årene, siden 300 kroner årlig. I 1921 søkte styret Bergen kommune om å få et fast bidrag av «Kinomatograffondet», som besto av overskuddet ved de kommunale kinoer, og som etter forskriftene skulle brukes til kulturelle formål i Bergen. Styret begrunnet ansøkingen med at foreningens økonomi hadde vært ødelagt siden dyrtiden inntrådte, da trykningsutgiftene var steget til det firedobbelte av hva de var før krigen. Foreningen sto derfor i fare for å måtte innskrenke sin virksomhet betydelig, da utgiftene langt oversteg inntektene. Det ville være meget beklagelig tatt i betraktning det betydelige arbeide foreningen hadde gjort når det gjaldt å fremme studiet av byens historie. Kommunen stilte seg velvillig til ansøkingn og ydet foreningen i årene 1921-44 et årlig bidrag av kinofondet på 2500 kroner for de fleste års vedkommende. I 1920 søkte styret også Nansenfondet i Kristiania om bidrag til trykning av Bergens Borgerbok, og fondet bidro med 1000 kroner årlig fra 1921 til 1923. I årene 1936-44 mottok foreningen også, efter ansøking, 600 kroner årlig i bidrag fra Selskapet til Vitenskapernes Fremme. Dette bidrag skulle gå til utgivelsen av Edvard Edwardsens Bergens beskrivelse som da ble planlagt. Samlet styrket disse bidrag foreningens økonomi og gjorde mulig den store publikasjonsvirksomhet som fant sted i denne periode.

Ser en tilbake på foreningens virksomhet i årene 1918-48, vil en finne at den med beskjedne midler fikk utrettet meget. Med et meget stabilt styre av initiativrike og innflydelsesrike menn, maktet foreningen å skaffe de nødvendige midler til å gi ut det årlige skrift og flere særpublikasjoner av stor videnskapelig verdi. I langt høyere

grad enn før, kom foreningen til å nyte anerkjennelse fra de kommunale myndigheters side som etter hvert kom til å se på den som den autoritet det var naturlig å henvende seg til når det gjaldt spørsmål av lokalhistorisk art.

IV.

1949 – 1970

DET FALT GANSKE NATURLIG at det ble rektor Asbjørn Stensaker som i 1949 overtok formannsvervet i Bergens Historiske Forening. Han var født i Vågå i 1885, men kom til å utføre hele sin livsgjerning i Bergen. Han var cand.philol. med historie hovedfag og virket i 45 år som lektor, senere som rektor, ved de høyere skoler i byen. Han representerte Høire i kommunepolitikken og var ordfører 1935–42. I 35 år var han med i Bergens Historiske Forenings styre, de siste fem år frem til 1953 som formann. To år før hadde han villet trekke seg som formann, men på inntrengende oppfordringer fra resten av styret, var han blitt sittende for å bringe det økonomiske mellomværendet med kommunen i orden. Da dette nu var løst så han sin oppgave som avsluttet. Som historiker og bypatriot hadde han en levende interesse for Bergens historie og ville gjerne spre kunnskap om fortiden til et større publikum. Han hadde lett for å samarbeide og gjennomførte med stor energi de saker han tok opp. Han døde i 1959.

Den som overtok etter Stensaker i 1954 var den nyansatte direktør for Det Hanseatiske Museum dr.philol. Bernt Lorentzen. Han var født i Bergen i 1903 og ble cand.philol. i 1929. I 1953 ble han dr. philos. på avhandlingen «Gård og grunn i Bergen i middelalderen». Lorentzen kom med i Bergens Historiske Forenings styre i 1931 og ble sittende frem til 1970, da han ikke tok gjenvalg. Han satt som formann i 1954–59. Lorentzen utga

Asbjørn Stensaker, 1885–1959.

UBB

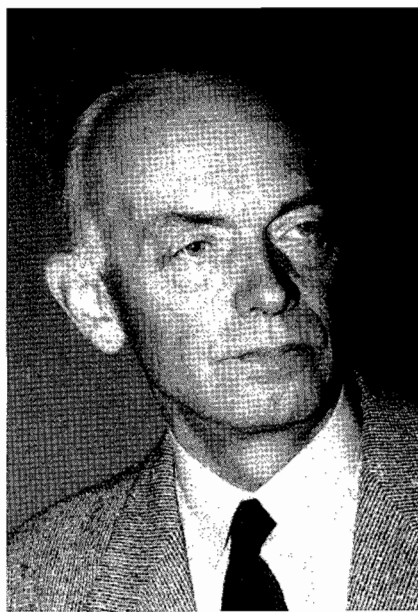
Bernt Lorentzen, 1903–1991.
Foto utlånt av familien.

en rekke bøker og et stort antall avisartikler med emner fra byens historie. Han førte en lett penn og hadde evnen til å gjøre sine historiske arbeider tilgjengelig for almenheten. I hans formannstid kan en spore en begynnende tendens til å åpne foreningen for et større publikum og la årsskriftet også inneholde kortere og lettere artikler. Lorentzen døde i 1991.

I 1960 ble dr.philos. Olav Brattegard formann. Han var født i Ål i 1903 og ble professor i tysk filologi ved Norges Handelshøyskole i 1951, etter å ha vært lektor samme sted siden 1936. Tidlig i sine studier var han blitt klar over hvor særpreget Bergen er, ikke bare kulturgeografisk, men også i sproghistorisk sammenheng. Hans doktorgradsavhandling om det middelnedertyske kjøpmannssproget fra Det tyske kontor i Ber-

gen ble et grunnleggende verk, likesom hans senere undersøkelser av sproget innenfor tysk økonomi og håndverk. Brattegard kom inn i styret for Bergens Historiske Forening i 1949 og satt til 1974, i årene 1960–62 som formann. Brattegard hadde også sterke historiske interesser og foresto for foreningen utgivelsen av Edwardsens Bergensbeskrivelse. Han var en mann som foreningen stadig hadde bruk for i komitéer og utvalg. Brattegard døde i 1978.

Førstebibliotekar Gerhard Munthe ble formann i 1963. Han er født i 1919 i Oslo og ble cand.philol. i 1947 med historie hovedfag. I 1947 kom han til Universitetsbiblioteket i Bergen og ble året etter innvalgt i Bergens Historiske Forenings styre, hvor han var sekretær til 1963, da han overtok formannsvervet. Munthes formannstid ble kort. I slutten av 1964 gikk han av og forlot byen for å overta som sjefsbibliotekar ved Det Kgl. Norske Videnskabers Selskab i Trondheim. Munthe nedla et stort arbeide i foreningen. Han

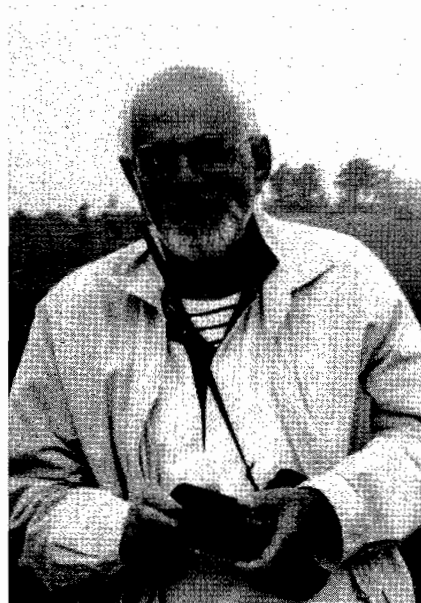
Olav Brattegard, 1903–1978.

NHH.

var kjent for sin grundighet, ikke minst i arbeidet med utgivelsen av årsskriftet, der alt skulle være bibliografisk korrekt, og eller ved sin forekommenhet overfor dem som kom i kontakt med foreningen.

Da Munthe forlot byen, overtok Charles Joys som formann. Han var født i Bergen i 1910 og ble cand.philol. i 1937 med historie hovedfag. Han var lektor i den høyere skole i byen og utga de tre første bind av «Vårt folks historie», det første sammen med Anders Hagen. Han kom inn i styret i Bergens Historiske Forening i 1951 og var formann 1965–70, da han frasa seg gjenvalg, men etter anmodning fra styret gikk med på å fortsette som varamann. Han fortsatte som styremedlem frem til 1975. Joys døde i 1994. Helt til det siste viste han foreningen en rørende oppmerksomhet.

Av foreningens fem formenn i denne periode hadde alle embedseksamen, tre av dem med historie hovedfag. De hadde alle en større eller mindre historisk produksjon bak seg da de ble formenn, og de stilte vitenskapelige krav til de artikler som de lot trykke i årsskriftet. Tre av dem var født utenfor Bergen, men deres kjærlighet til byen og interesse for dens gamle historie, sto ikke tilbake for noen.

Charles Joys, 1910–1994.

Foto utlånt av familien.

Gerhard Munthe, 1919–

UBB.

Sekretæren spilte også i denne periode en viktig rolle og var pålagt et betydelig arbeide, ikke minst med redigeringen av årsskriftet. I 1954 overtok førstebibliotekar Gerhard Munthe sekretærfunksjonene. Han ble i 1963 avløst av statsarkivar Ragnvald Samdal som skjøttet vervet til 1968. Samdal hadde sittet i styret fra 1954 av og var en verdifull kontakt med arkivetaten.

Det fører for langt å nevne de mange andre som i kortere eller lengere tid virket for foreningen i styret. Men i 1957 hendte noe som kom til å bety en avgjort styrkelse av for-

Den
Hitt. berömt, i fordim Dage Kon.
gelige Residentis, oc endri hög.
Privilegerede Kioh. oc Hær,
del. Stad
BERGEN
vidi Scortige

Indis,
4 jdrst. maader som for Linder,
Sildtommeligste Hestisvells
Histories
Første Part,

Indisfoldende Indis Foundation, isom den
sags, sigelig sid, Sid oc Eielogul. Indis stor
Hafsvindig sid: Situation of Byggelst.
Spør til den in albrant, oc igin, opbygget: som
dis albrant lal. Indis sid oc til den
Dag: som Indis oc Privilegier: som
Svad Indis sid oc Indis sid, som
me nye som som Indis, oc Indis
Indis.

Indis adskillige Indis oc Manuscripter med
all Indis sid som Indis sid oc
Indis sid som Indis sid
Indis i Bergen

Edv: Edv: Norv: Berg,
Schol: Berges: Cordert: x.
Ed ANNUM 1694,

krigen, da Det Kongelige Bibliotek kalte lånet tilbake. Da freden kom, overtok professor Olav Brattegard arbeidet, og resultatet ble en fullstendig og vitenskapelig gjengivelse av Edwardsens tekst. Den ble utgitt i 1951–52, både som dobbeltnummer i skriftserien og som særpublikasjon med tittel Edvard Edvardsen. «Bergen.» *Første og anden part.*

Utgivelsen av dette enestående rike verk for byhistorikere og sprogforskerer, ble et tungt økonomisk løft for foreningen. Til tross for at alle styremedlemmene hadde skrevet artikler i Bergens- og Osloavisene for å utbre kjennskap til foreningens virke og drive reklame for det utkomne store verk Brattegard holdt endog foredrag i NRK, så førte det ikke til den tilgang på nye medlemmer eller til det økede salg av foreningens skrifter, som styret hadde ventet.

Den økonomiske situasjon var nu meget alvorlig. Foreningen var igjen blitt hva Gerhard Munthe så treffende karakteriserte som «et hederlig underskuddsforetak». Men styret fortsatte ufortrødent å planlegge og utgi nye særpublikasjoner og nummer i skriftrekken. Det som gjorde dette mulig, var at det søkte om trykningsbidrag utenfra til visse lengere artikler.

I 1957 utga foreningen «Bergens Fundas» ved professor Mikjel Sørli, som hadde levert manuskript til tekstgjengivelsen, skrevet innledningen og kommentarene. «Bergens Fundas» er det første forsøk på å gi en sammenhengende fremstilling av byens historie fra dens «Fundatz», det vil si grunnleggelse, og frem til sommeren 1559. Boken er et kildeskrift av stor verdi. Vi kjenner ikke forfatteren, men han har sikkert tilhørt den historisk interesserte krets rundt Absalon Pederssøn og Mats Størssøn. Trykkeutgiftene ble i sin helhet dekket av Norges almenvitenskapelige forskningsråd. «Bergens Fundas» er det siste kildeskrift som foreningen hittil har utgitt.

I denne periode begynte foreningen i sine årsskrifter bl.a. å utgi hovedoppgaver i historie med tilknytning til Bergen. Historisk institutt sto som garantist for kvaliteten og selve utgivelsen påførte styremedlemmene lite arbeide.

Norges almenvitenskapelig forskningsråd dekket trykkeutgiftene for flere hovedoppgaver, og A/S Vinmonopolet ydet et generøst bidrag til en oppgave om totalavholdsarbeidet i Bergen i siste halvdel av 1800-tallet.

For den jevne byhistorisk interesserte leser, kunne hovedoppgavene, som ble trykt i sin helhet og gjerne var lange, virke tunge og til dels utilgjengelige. Det synes som om enkelte av styremedlemmene var klar over dette. Bernt Lorentzen foreslo i 1966 at en burde gå inn for flere og kortere artikler. Tidligere hadde han foreslått at en skulle ta opp i skriftet «Småstykker» og «Litteraturanmeldelser». Charles Joys var av samme mening. Han foreslo også at de enkelte styremedlemmer skulle skrive mindre artikler om spesialemner til hjelp for dem som senere skulle skrive byens historie. En del av dette ble gjennomført. Skriftene fikk flere kortere artikler og noen av dem også «Småstykker og meddelelser».

Feiringen av Bergen bys 900-års jubileum i 1970 ble tatt opp i styret så tidlig som

Den
Hitt. berömtte, i forðum Dage Kon.
gelige Residentis, oc endnu höj.
Privilegierte Lieb. oc Hass,
del. Stad
BERGEN
vidi Scortige

Indis,
4 gdrsk. maader som for. Linder,
Huldømmeligste Hestisvells
Histories
Første Part,

Indisfoldende Indis Foundation, og som den
sags, i sig selv, Eid oc Eidelagel. Indis stor
Haldømmeligst: Situation of Indis
Hvor til den er afbrant, og igjen opbygget: Indis
Indis afbrant og Indis og til den
Indis: Indis Privilegier: sampt
Hvad Indis Indis Indis Indis
Indis Indis Indis Indis

Indis Indis Indis Indis
Indis Indis Indis Indis
Indis Indis Indis Indis
Indis Indis Indis Indis

Edv: Edv: Norv: Berg,
Schol: Bergens: Cor. Bert. x.
Ed Almann 1694,

krigen, da Det Kongelige Bibliotek kalte lånet tilbake. Da freden kom, overtok professor Olav Brattegard arbeidet, og resultatet ble en fullstendig og vitenskapelig gjengivelse av Edwardsens tekst. Den ble utgitt i 1951–52, både som dobbeltnummer i skriftserien og som særpublikasjon med tittel Edvard Edvardsen. «Bergen.» *Første og anden part.*

Utgivelsen av dette enestående rike verk for byhistorikere og sprogforskerer, ble et tungt økonomisk løft for foreningen. Til tross for at alle styremedlemmene hadde skrevet artikler i Bergens- og Osloavisene for å utbre kjennskap til foreningens virke og drive reklame for det utkomne store verk Brattegard holdt endog foredrag i NRK, så førte det ikke til den tilgang på nye medlemmer eller til det økede salg av foreningens skrifter, som styret hadde ventet.

Den økonomiske situasjon var nu meget alvorlig. Foreningen var igjen blitt hva Gerhard Munthe så treffende karakteriserte som «et hederlig underskuddsforetak». Men styret fortsatte uførtroddent å planlegge og utgi nye særpublikasjoner og nummer i skriftrekken. Det som gjorde dette mulig, var at det søkte om trykningsbidrag utenfra til visse lengere artikler.

I 1957 utga foreningen «Bergens Fundas» ved professor Mikjel Sørli, som hadde levert manuskript til tekstgjengivelsen, skrevet innledningen og kommentarene. «Bergens Fundas» er det første forsøk på å gi en sammenhengende fremstilling av byens historie fra dens «Fundatz», det vil si grunnleggelse, og frem til sommeren 1559. Boken er et kildeskrift av stor verdi. Vi kjenner ikke forfatteren, men han har sikkert tilhørt den historisk interesserte krets rundt Absalon Pederssøn og Mats Størssøn. Trykkeutgiftene ble i sin helhet dekket av Norges almenvitenskapelige forskningsråd. «Bergens Fundas» er det siste kildeskrift som foreningen hittil har utgitt.

I denne periode begynte foreningen i sine årsskrifter bl.a. å utgi hovedoppgaver i historie med tilknytning til Bergen. Historisk institutt sto som garantist for kvaliteten og selve utgivelsen påførte styremedlemmene lite arbeide.

Norges almenvitenskapelig forskningsråd dekket trykkeutgiftene for flere hovedoppgaver, og A/S Vinmonopolet ydet et generøst bidrag til en oppgave om totalavholdsarbeidet i Bergen i siste halvdel av 1800-tallet.

For den jevne byhistorisk interesserte leser, kunne hovedoppgavene, som ble trykt i sin helhet og gjerne var lange, virke tunge og til dels utilgjengelige. Det synes som om enkelte av styremedlemmene var klar over dette. Bernt Lorentzen foreslo i 1966 at en burde gå inn for flere og kortere artikler. Tidligere hadde han foreslått at en skulle ta opp i skriftet «Småstykker» og «Litteraturanmeldelser». Charles Joys var av samme mening. Han foreslo også at de enkelte styremedlemmer skulle skrive mindre artikler om spesiallemner til hjelp for dem som senere skulle skrive byens historie. En del av dette ble gjennomført. Skriftene fikk flere kortere artikler og noen av dem også «Småstykker og meddelelser».

Feiringen av Bergen bys 900-års jubileum i 1970 ble tatt opp i styret så tidlig som

Den første Part i denne Bog
Indholder om Bergens Grundlag og
Herlighed. ic

Om Jordom Røpsteder vdi Norge.

Idi Haralds sinne Gaarfagers tid baade før og siden, Fundtgele
Egriktindommum begyndtes. her vdi Norge, gaffim ick serer
naftun Hjundige Røpsteder vndt rind for, Den vor Erverfberg,
Eppaninger i Dagen, og Ofentcker i Gesta fiordne vdi tygonden
Lagne, mange dar for rind Haralds sinne Gaarfager, bleff rind
Veldige Konge offim Norge. tga gaffim Landit vndt dalt
vdi mange partter, till Konger og Konge Dornu, hñilck
som Palladis suaa Konger. Og affinde du yaa Inne tid vror
Gruer vad Landit, vnder Gnidne vrisse og blodt, som Ervner,
Dus vrisse, tga georde dem sinne Konge dnuu andas, vnt
Joldt og andnuu herly, till Dids. adt Roffin i fra Phandger,
og Juiser, som da vror vnder Inne Egriktum Ero, Na adt du
gaffir tga samme Landt og mange dnuu vadet tinget vnt.
Roffin og Anandt, Dnu adt vllr Egriktum som vdi dnuu tid
geude Nordvundt vntum, Da Ofentcker du dar vndt, for
dus grunnd og vbarungru tighnd, som du gaffir offim du
fartige Egriktum, Gvris du da Roffin og vndt gime komme
till Landt, og du vllr siltt begiffin, fende du till disse for,
vntum Røpsteder, Dnu kom du Jordvundt till dnuu
aff Kommerigitt, og Guldbrannig Dallum, vllr dnuu stude
aff dnuu som blodt till felder, Gvris for sinne Røpsteder som
vnt vror, Og vrignde du sinne Røpmannit, fuff. Gvris du aff
Inne begiffin

i 1954. I 1962 vedtok Formannskapet at det skulle nedsettes en komité for å klargjøre spørsmålet om det burde eller kunne skrives en byhistorie til jubileet. Styret ble anmodet om å utpeke et medlem av komitéen og valget falt på professor dr. Alf Kaartvedt. Han ble senere formann for det arbeidsutvalg som fulgte arbeidet med den store byhistorien.

Bergens Historiske Forening og Historisk institutt ble enig om å gå sammen om et fellesskrift for å markere byjubileet. Det skulle utgis som nr. 69/70 i foreningens skriftrekke, og Det almenvitenskapelige forskningsråd og Bergen kommune sikret utgivelsen økonomisk. Skriftet ble meget allsidig og besto av en rekke mindre artikler som belyste bergenske forhold.

Selv om styret i denne periode hovedsakelig betraktet seg som et redaksjonsutvalg for årsskriftet, deltok det allikevel på flere andre områder.

I 1953 støttet de fleste lokalhistoriske foreninger i Hordaland og Sogn og Fjordane tanken om å opprette et Ættehistorisk institutt som skulle hjelpe bygdebokforfatterne på Vestlandet. Innen Bergens Historiske Forenings styre var meningene delte. Flertallet fant at planen for instituttet var for ambisiøs i forhold til de midler det ville kunne regne med, og dertil fant det at det var mer naturlig om instituttet søkte samarbeide med Statsarkivet i Bergen. Foreningen valgte derfor å stå utenfor.

I 1954 besluttet styret å stifte en historisk klubb i Bergen. Klubben skulle være en diskusjonsklubb med et lite antall innbudte medlemmer. En vet ikke hvem som fikk idéen til klubben, men det er sannsynlig at det var formannen Bernt Lorentzen. Klubben ble konstituert på hans kontor i Det Hanseatiske Museum hvor 13 innbudte herrer, samtlige akademikere på én nær, var møtt frem. Lorentzen la frem planene for klubben og forslag til vedtekter. Den skulle fremme historisk forskning og på medlemsmøtene skulle historiske problemer tas opp til diskusjon. «Historisk Klubb i Bergen» skulle samarbeide med Bergen Historiske Forening og Det Hanseatiske Museum og hvert av institusjonenes styre skulle ha en representant i klubbens styre. Dens medlemstall skulle foreløpig begrenses til 20, og vilkåret for invitering var at vedkommende arbeidet med historisk forskning eller hadde dokumentert sin interesse for historisk forfatterskap. Lorentzen ble på møtet valgt til formann og konsulent Gustav Brosing til sekretær.⁴⁴⁾ Behovet for et forum hvor interesserte kunne møtes i tvangsfrie former og diskutere historiske problemer, skulle være tilstede. Men klubben ble ingen suksess. Allerede etter et par møter gikk den inn.

På Generalforsamlingen i 1955, diskuterte en om Bergens Historiske Forening skulle gå inn for nærmere samarbeide med andre lokalhistoriske lag på Vestlandet. Det ble nedsatt et utvalg som besto av Knut Nygaard, Ragnvald Samdal og Thorolf Rafto. Det foreslo at foreningen skulle innby lokalhistorikere og andre historisk interesserte i Bergen, Hordaland og Sogn og Fjordane til et møte i Bergen. Møtet ble holdt i dagene 20.–21. mars 1957 og ble en stor suksess. Thorolf Rafto, som kom med i foreningens styre samme år, var drivkraften bak møtene. Hans sterke tro på

betydningen av et nært samarbeide mellom Bergens Historiske Forening og de lokalhistoriske lagene i distriktene og hans evne til å komme i kontakt med både lærde og legmenn, gjorde ham til en kjent og kjær skikkelse i det lokalhistoriske miljø på Vestlandet. I tiden frem til 1981, ble det holdt 188 slike møter, derav 3 i Bergen. I hele perioden var foreningen med på å planlegge møtene og hjalp til med å skaffe foredragsholdere.

Foreningens økonomi var i 1949 meget vanskelig. Trykningen av Edwardsens store Bergensbeskrivelse var da nært forestående og ville forverre den ytterligere. Utgiftene til forfatterhonorar og trykning av årsskriftet beløp seg da til ca. 7.000 kr., mens inntektene utgjorde ca. 5.500 kr.

Medlemskontingenten innbrakte ca. 2.000 kr. årlig. Hvert medlem betalte 8 kr. årlig i kontingent, og den hadde vært den samme siden 1920. Styret kvidde seg for å sette den opp av frykt for å miste medlemmer. Først i 1960 ble den forhøyet til 10 kr.

Bergen kommune var nu som før den viktigste bidragsyter. I 1949 bevilget den 3.500 kr., i 1958 6.000 kr. og i 1968 var summen kommet opp i 10.000 kr. Under krigen hadde byens nazistiske myndigheter strøket det vanlige bidraget fra Kino-fondet, men disse pengene ble senere utbetalt med 15.000 kr., noe som kom vel med. Da kommunen etter 1960 reduserte sitt årlige bidrag fra 6.000 til 4.000 kr., grep Historisk institutt ved professorene Alf Kaartvedt og Knut Mykland inn. I et brev til styret kom de med en rekke argumenter for en betydelig økning av det kommunale tilskudd og ba styret om å ta disse med i sin neste ansøknings. I brevet het det at Historisk institutt de siste år systematisk hadde gått inn for å oppfordre hovedfagstudentene i historie til å velge emner fra Bergens historie til sine hovedfagoppgaver. «Det bør understrekes at Bergen kommune gjennom denne planmessige virksomhet for så å si gratis et overmåte verdifullt materiale til byens historie. Med tanke på en eventuell byhistorie til 900-årsjubileet kan dette neppe verdsettes høyt nok.»⁴⁵⁾

Bergen Børs fortsatte med sitt årlige bidrag på 300 kr. Ved siden av disse inntekter, kom flere trykningsbidrag fra Norges almenvitenskapelige forskningsråd og et fra A/S Vinmonopolet.

I 1952 fikk styret den gledelige melding at lege M. Meyer hadde opprettet et fond til fordel for Bergens Historiske Forening. Meyer var født i Bergen i 1877 og var sønn av proprietær Otto Henrik Meyer. Fondet besto opprinnelig av grunnleie og førstefesteavgifter fra grunner som var blitt utskilt fra den tidligere eiendommen Ladegården i Bergen. Grunnleiene er nu innløst og fondet haddet i 1993 en kapital på 70.000 kr., derav en renteinntekt på 2.050. Fondets avkastning skal fortrinnsvis brukes som bidrag til utgivelsen av større historiske arbeider, når foreningens ordinære inntekter ikke strekker til.

Hele tiden forsøkte styret å redusere utgiftene. I 1965 ble forfatterhonoraret på 5 kr. pr. trykkside sløffet og erstattet med 10 særtrykk. Tanken om å ta inn annonser i skriftene og å redusere opplaget på 750 eksemplarer, ble fremkastet, men ble ikke bifalt.

For kort å gi et resymé av foreningens virksomhet i årene 1949–70, kan en si at styret først og fremst var en redaksjonskomité for skriftene. Styret anså det som sin hovedoppgave å sørge for at de utkom regelmessig og dertil å gi ut kildeskrifter til Bergens historie i den utstrekning økonomien tillot det. Det nære samarbeide mellom Historisk institutt og foreningen styrket styrets faglige kompetanse. Vervinga av nye medlemmer og aktivisering av medlemsmassen med f.eks. foredragsmøter, var lavt prioritert. Det samme kan sies om samarbeide med andre lokalhistoriske foreninger. Mot slutten av perioden kan en høre antydninger i styre om at foreningen kanskje var for akademisk, at skriftene var for tunge innholdsmessig, og at noe burde gjøres for å åpne den også for jevne mennesker med interesse for vår bys historie.

V.

1971 – 1994

THOROLF RAFTO OVERTOK SOM FORMANN i foreningen i 1971. Han var født i Bergen i 1922 og ble cand. philol. med historie hovedfag i 1950. Han ble stipendiat ved Norges Handelshøyskole i 1957, senere lektor og i 1972 professor i økonomisk historie. Han var brennende opptatt av forholdene i Øst-Europa under kommunismen, ble en kjent menneskerettsforkjemper, men samtidig som han var kosmopolitt var han også levende opptatt av lokalsamfunnet. Han var en ivrig deltager på lokalhistoriske stevner på Vestlandet og efterspurt foredragsholder. Han kom i personlig kontakt med dem han møtte på møtene, og var sterkt opptatt av å knyte bånd mellom de mange lokalhistoriske amatører og det historiske fagmiljø. Sine kunnskaper delte han villig med alle som søkte hans råd og hjelp. Rafto kom med i Bergens Historiske Forenings styre i 1957, ble varaformann i 1965 og satt som formann i årene 1971–84, da han frasa seg gjenvalg. Rafto døde i 1986, bare 64 år gammel. Han beholdt sin idealisme og begeistring gjennom hele livet.

Thorolf Rafto, 1922–1986.

NHH.

August Brinkmann jr., 1912–1991. UBB.

Rafto ble i 1985 etterfulgt av August Brinkmann jr. Han var født i 1912 og tok i 1939 magistergraden i zoologi. Et gammelt kobberstikk av Bergen som han fikk som gave i 1967, vakte hans interesse for Bergens historie ut fra bilder av byen. Han ble en ivrig samler av grafica med Bergensmotiv og hadde ved sin bortgang kanskje byens fineste private samling. Han ble med tiden en god kjenner av byens historie. Brinkmann ble styremedlem i Bergens Historiske Forening i 1975 og satt som formann i årene 1985–88. Han døde i 1991.

Den som overtok som formann etter Brinkmann var Knut L. Espelid. Han er født i 1932 og ble cand.philol. med historie hovedfag i 1963. I 1964 ble han ansatt som universitetsbibliotekar ved Universitetsbiblioteket i Bergen og har siden 1970 vært førstebibliotekar samme sted. Han kom med i Bergens Historiske Forenings styre i 1970 og var fra da av og frem til 1988 foreningens sekretær. Han var formann i årene 1989–93, da han frasa seg gjenvalg. Espelid har senere fortsatt som styremedlem.

Espelid ble i 1994 etterfulgt som formann av Fritz Hodne. Han er født i 1932, ble MA i 1960, cand.philol. med historie hovedfag i 1961 og ble dr.oecon i 1981. I 1965 ble han ansatt ved Norges Handelshøyskole hvor han ble professor i 1987. Hodne kom inn i Bergens Historiske Forenings styre i 1981.

Ser en på styret som helhet, var det også i denne periode preget av stor kontinuitet. Professorene Danielsen og Kaartvedt ved Historisk institutt satt i styret i en årrekke, førstnevnte som styremedlem 1962–80 og sistnevnte 1963–80. De var begge til uvurderlig hjelp ved redigeringen av årsskriftet og til å finne passende finansieringsmåter. Også direktør Lauritz Petersen ved Bergens Sjøfartsmuseum fungerte som styremedlem i årene 1966–88, professor Helge W. Nordvik var

Knut L. Espelid, 1932– Foto: Hans H. Rowe.

med 1971–80 og førstearkivar Egil Nysæter har vært styremedlem fra 1976 og til i dag. De siste årene er flere nye styremedlemmer kommet til som forsker Anders Haaland, disponent Johan Fredrik Kroepelien, cand.polit. Geir Atle Ersland og cand.polit. Kirsten M. Engelsen, foreningens første kvinnelige styremedlem.

Dårlig økonomi førte til at skriftet i denne periode som oftest ikke kom ut årlig, men som et dobbeltnummer hvert annet år.

I begynnelsen av 1990-årene ble det klart at noe måtte gjøres for å berge Vågsbunnen, dette gamle og historisk interessante bystrøk, fra forslumming etter at det ene forretningsforetagende etter det annet hadde flyttet ut av bydelen. Mens de kommunale myndigheter begynte å utarbeide planer for Vågs-

bunnen, og Stiftelsen Vågsbunnens Venner hadde som formål å virke for en revitalisering og utvikling av bydelen med hovedideen: vern gjennom bruk, fant Bergens Historisk Forening det viktig å belyse Vågsbunnen historie gjennom 900 år. Det gjorde den i form av et temanummer som skulle vise hvilke kulturhistoriske verdier denne bydel representerer. Kunnskap om bydelens historie må inngå som en viktig faktor i planprosessen. Temanummeret fikk en meget god mottakelse og Bergen kommune viste sin interesse for det ved å kjøpe inn et større antall av det. Det som gjorde utgivelsen mulig, var meget betydelige bidrag både fra Bergen kommune, Det Nyttige Selskab og Oluf Bjørneseth og hustru Marie Bjørneseth født Knudsens fond til Bergen bys vel.

Styret fortsatte en tid fremover å publisere hovedfagoppgaver i historie med emner fra Bergen, verdifulle avhandlinger, og som dog kunne virke tunge og noe spesielle for mange av foreningens medlemmer.

Fra midten av 1970-årene fant en gradvis omlegning sted. De kommunale myndigheter peker da ved flere anledninger på foreningens lave medlemstall og antydning at der måtte være et visst forhold mellom medlemstall og størrelsen på det kommunale bidrag. Å øke medlemstallet ble derfor fra nu av en viktig oppgave for styret. Dersom dette lykkes, ville foreningen stå sterkere overfor kommunen, kontingentinntekten ville øke og hele det lokalhistoriske miljø ville bli rikere.

Styret gikk derfor inn for en mer aktiv kontakt med foreningens medlemmer og søkte å gjøre årsskiftet mer attraktivt. Det siste ble gjort ved å sørge for at hvert skrift ved siden av en lengere artikkel også inneholdt en rekke varierte småartikler. Hovedfag-

Fritz Hodne, 1932– Foto: Roar Christiansen.

oppgaver ble ikke lenger trykt i sin helhet, men forfatterne skrev kortere sammen- drag av dem og disse ble så utgitt. Illustrasjoner ble også brukt i langt større utstrek- ning. Kravet til kvalitet ble opprettholdt.

Foreningens skrifter hadde i en lang rekke av år kommet ut med det samme om- slag. Bare nummer og år skiftet fra skrift til skrift. Det var lite egnet til utstilling for salg i bokhandelen, og for medlemmene og andre var det vanskelig å huske hvilket nummer en hadde. I 1991 fikk skriftet et helt nytt utseende samtidig med at man gikk over til et annet trykkeri. Jo Gjerstad ved A.s. Centraltrykkeriet utarbeidet det nye omslag. Den røde forside ble beholdt sammen med byvåpenet. Men for fremti- den skal hvert nummer ha et bilde med Bergensmotiv på forpermen. Dermed vil det ene skrift klart skille seg ut fra det annet. Mange medlemmer har uttalt seg rosende om det nye utseende.

I 1976 begynte foreningen igjen å holde møter for sine medlemmer og andre interesserte. Møtevirksomheten hadde da ligget nede siden 1905. Dermed tok en opp igjen en viktig side ved dens virksomhet som hadde vært nedfelt i dens første lover. For nye medlemmer var det en selvfølge at der ble holdt medlemsmøter med foredrag og eventuell diskusjon.

Det første møte ble holdt på Bryggens Museum senhøstes 1976. Egil Ertresvaag holdt foredrag med lysbilleder om «Et bystrøk blir til; fremveksten av bydelen Krohnengen». Fremmøtet var meget godt og 25 nye medlemmer tegnet seg. De følgende år ble det holdt møter med ujevne mellomrom, På et møte samme sted i 1983, var der korte innlegg av Per Solberg: «Gamle Vågen før 1800», Thorolf Rafto: «Vågen i våre besteforeldres tid» og August Brinkmann jr.: «Forsvaret av Bergen Havn». Etter foredragene var der selskapeleg samvær i museets kafeteria hvor afte- nens foredragsemne ble videre diskutert. Fremmøtet var godt og nye medlemmer kom til. I 1989 holdt Per Jonas Nordhagen foredrag med lysbilleder med tema «Sand- viken – bydelens utvikling og folkeliv gjennom tidene». Til foredraget var det møtt frem 123 og mange meldte seg inn i foreningen. Kort tid senere arrangertes en byvandring i Sandviken fra «Brødretomten» til Skutevikstorvet. Fra nu av ble mø- tene en årlig foreteelse, gjerne henlagt til generalforsamlingen. De følgende år ble det holdt følgende møter: Mons Kvamme og Ola B. Siverts: «Nordnes i fortid, nåtid og fremtid», Torstein Sletten: «Skoleforhold i Bergen fra ca. 1850», Jón Vidar Sigurd- son: «Vågsbotn og skomakerne» og Egil Ertresvaag, Kari Blom og Signe Hvoslef Krüger: «De fattige Christi Lemmer; St. Jørgens Hospital gjennom 600 år», Gunnar Hagen Hartvedt: «Bergenske gatenavn» og Jo Gjerstad: «Rundt Store Lungegaardsvand i svunden tid».

Våren 1991 ble det arrangert en historisk havnetur med M/S «Eitrheim». Den fulgte først «Triangelens» gamle rute til Skuteviken, Bergestøen, Storemøllen, Hegrenes og Biskopshavn for så å sette over fjorden til Gravdal og videre innover mot Solheim- sviken. Derfra gikk turen videre rundt Nordnespynten og tilbake til Torvutstikkeren.

Anders Haaland, Per Jonas Nordhagen og Anders Bjarne Fossen fortalte om de historiske steder som båten passerte.

Den gradvise omlegning av foreningens virksomhet som fant sted i denne periode, førte til en betydelig økning i medlemstallet. Mens styret tidligere stort sett hadde oppfattet seg som en redaksjonskomité for årsskriftet og gjorde heller lite for å øke oppslutningen om foreningen, gikk det nu aktivt inn for å verve medlemmer og gjøre den mindre eksklusiv. Lettere og mer allsidige årsskrifter, nytt omslag på heftene, medlemsmøter med foredrag og diskusjon, var virkemidler en tok i bruk for å oppnå hensikten. Dertil lot styremedlemmer seg intervjuet i Radio 1, Bergen TV og Annonse Avisen for å gjøre foreningen kjent for publikum. Mens medlemstallet i 1971 var 215 og ble værende lavt frem til 1987, begynte det plutselig å stige og nådde i jubileumsåret 1994 459, det største medlemstall i foreningens historie.

Medlemskontingenten, som siden 1960 hadde vært 10 kroner, ble i 1975 hevet til 20 kroner, og det livsvarige medlemsskap ble satt til 250 kroner. Allerede året etter ble kontingenten forhøyet til 40 kroner, mens det livsvarige medlemsskap ble stående uforandret. I 1991 ble årskontingenten satt til 80 kroner og året etter til 100 kroner. Det livsvarige medlemsskap bortfalt etter 1976. Kontingenten beløp seg i 1975 til ca. 3.250 kroner og i 1993 til ca. 9.600.

I bidrag fra Bergen kommune fikk foreningen i 1971 10.000 kroner. Det økte jevnt frem til 1985 da det var kommet opp i 30.000 kroner. I noen år holdt det seg på dette nivå, for så fra 1989 å ha stabilisert seg på 20.000 kroner årlig.

Bergens Børs fortsatte med sine årlige bidrag og økte det i 1973 fra 300 til 500 kroner og for et par års vedkommende til 1.000 kroner. Bidraget falt bort i 1982. Børsen hadde da trofast støttet foreningen med årlige bidrag like fra 1914.

Som tidligere omtalt, mottok foreningen i denne periode betydelige trykningsbidrag fra Norges almenvitenskapelige forskningsråd, Det Nyttige Selskab og Oluf Bjørneseth og hustru Marie Bjørneseth født Knudsens fond til Bergen Bys vel.

De samlede inntekter var ikke tilstrekkelig til å dekke trykkeutgiftene ved årlige skrift. Derfor kom skriftet i denne periode som oftest ut hvert annet år.

Når Bergens Historiske Forening i år fyller hundrede år, er det naturlig å kaste blikket bakover for å se hva den har maktet å utrette i dette lange tidsrom.

Den ble stiftet i 1894 av W. M. Schjelderup med noen få innbudte, og den skulle ha en dobbelt oppgave, en *populær* med foredragsmøter og populære skrifter og en *vitenskapelig* med et tidsskrift. I styret ble sistnevnte oppgave snart så godt som enerådende. Resultatet ble en imponerende rekke av årsskrifter og mange kildeutgaver som gjennomgående holder vitenskapelige mål og som belyser mange sider av Bergens historie. Hele tiden nøt styret stor respekt for sin fagkunnskap, og de kommu-

nale myndigheter kom snart til å anse det som den autoritet det var naturlig å henvende seg til når det gjaldt spørsmål av lokalhistorisk art. Men på den annen side førte denne linje til at foreningen ble oppfattet som eksklusiv, et forum for faghistorikere med liten plass for amatører. Resultatet ble at forholdsvis få lokalhistorisk interesserte sluttet seg til foreningen. Først i 1976 inntraff en forandring. Foredragsmøter med diskusjon for medlemmer og andre interesserte ble tatt opp igjen, årsskriftet ble gjort lettere tilgjengelig for den jevne historisk interesserte leser og vervekampanjer ble satt i gang. Resultatet ble en økende tilslutning av nye medlemmer, slik at foreningen aldri har hatt flere medlemmer enn i dag. Det har i betydelig grad øket dens betydning som et samlende forum for alle som er glad i byen og interessert i dens gamle og rike historie.

NOTER

Bergens Historiske Forenings arkiv finnes i Manuskriptsamlingen, Universitetsbiblioteket i Bergen (UBB), under hovednummer Ms. 1008.

- ¹ «Bergens Tidende» 7.10.1924.
- ² Forh.protokoll I, s. 1. UBB Ms. 1008/3.
- ³ Ibid. s. 5.
- ⁴ Ibid. s. 2.
- ⁵ Ibid. s. 2.
- ⁶ Ibid. s. 3.
- ⁷ Ibid. s. 9.
- ⁸ BHF. Skrifter 25/26 (1818/20), s. 3-8 og 50 (1944), s. 5-13.
- ⁹ «Bergens Tidende» 7.10.1924.
- ¹⁰ Geir Atle Ersland: Johan Christian Koren Wiberg. BHF. Skrifter 85/86 (1988), s. 51-77.
- ¹¹ Brev 18.12.1895. UBB Ms. 1008/V.1.
- ¹² Styret overveier å gi verket ut på nytt, da det er meget efterspurt.
- ¹³ «Bergens Aftenblad» 1.6.1895.
- ¹⁴ BHF. Forh.prot. I., s. 29. UBB Ms. 1008/3.
- ¹⁵ [Landsutstillingen 1898], Katalog over den historiske utstilling i Bergen 1898. Bergen [1898]. 99s.
- ¹⁶ BHF. Skrifter 25/26 (1919/20), s.8.
- ¹⁷ Brev fra Bergens Børs 4.4.1914. UBB Ms. 1008/V.1.
- ¹⁸ «Bergens Annoncetidende» 2.2.1918.
- ¹⁹ «Bergens Tidende» 28.2.1918.
- ²⁰ BHF. Skrifter 53 (1947), s. 8.
- ²¹ BHF. Årsberetning 1937.
- ²² BHF. Forh.prot. II, s. 41b. UBB Ms. 1008.
- ²³ Ibid. s. 4.
- ²⁴ IBHF. Kopibok II, s. 462. UBB Ms. 1008/4.
- ²⁵ Oluf Kolsrud: Bergens bys segl, vaaben, farver og flag. BHF. Skrifter 27 (1921), s. 270.
- ²⁶ Ibid. s. 259-60.
- ²⁷ Ibid. s. 259.
- ²⁸ Ibid. s. 258.
- ²⁹ Indstilling ang. spørsmålet om forandring av navnet Bergen. Bergen kommune. Forhandlinger 1918/19, s. 223.
- ³⁰ Hjalmar Falk og Marius Hægstad: Utredning om norske bynavn. Kristiania 1918, s. 6.
- ³¹ Indstilling ang. spørsmålet om forandring av navnet Bergen. Bergen kommune. Forhandlinger 1918/19, s. 223.

- ³² Ibid. s. 299.
³³ BHF. Årsberetning 1928.
³⁴ «Morgenavisen» 8.11.1930.
³⁵ Ibid. 6.11.1930.
³⁶ Ibid. 12.11.1930.
³⁷ Ibid. 13.11.1930.
³⁸ BHF. Skrifter 39 (1933), s. 155
³⁹ «Morgenavisen» 31.1.1925.
⁴⁰ Brev til A. M. Wiesener 15.4.1931. UBB Ms. 1008/V.2.
⁴¹ Brev til BHF 21.6.1922. UBB Ms. 1998/V.2.
⁴² Brev til Bergens formannskap 14.3.1922. UBB Ms- 1998/4.
⁴³ Brev til finansrådmann Einar Olsen 10.3.1948. UBB Ms. 1008/V.2.
⁴⁴ Historisk klubb i Bergen. Møtereferater 1954-1955. UBB Ms 1782.
⁵⁶ Brev til BHF 9.2.1963.

